

FORDYPNINGSOPPGAVE I TEOLOGI
TEOL 4901

Universitetet i Oslo,
Det teologiske fakultet

Kunnskap i handling - kristologi i bruk

av

Henriette Brevig

Veileder: Kjetil Hafstad

Vår 2006

INNHALDSFORTEGNELSE

1	INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING	5
1.1	INNLEDNING.....	5
1.1.1	For-forståelse	5
1.1.2	Egen teoretisk forankring og faglig plattform	6
1.2	Presentasjon av tema og problemstilling	7
1.2.1	Problemformulering.....	7
1.2.2	Avgrensning og presisjon	7
1.3	Klargjøring av problemformuleringens begreper	7
1.3.1	Empowerment (kort definisjon).....	8
1.3.2	Kritisk teori (kort definisjon).....	8
1.4	Formålet med oppgaven.....	8
1.5	Oppgavens disposisjon.....	9
1.6	Menneskesyn og diakoni.....	10
2	METODE	11
2.1	Teorier og fremgangsmåte valgt for å belyse problemformuleringen	11
2.2	Kildekritikk.....	13
3	DATA - OG LITTERATURPRESENTASJON	14
3.1	Empowerment.....	14
3.2	Kritisk teori	18
3.3	Aksjonsforskning	22
3.4	LØFT.....	23
4	DRØFTING	26
4.1	Løgstrup og skapelsesteologi.....	26
4.2	Livsverdiene, en kilde til livsmot	28
4.3	Ansvarliggjøring	32
4.4	Til den andres beste	33
4.5	Når fortellingen blir veien videre.....	36
4.6	Livssynsgruppe	38
4.7	Empowerment og ansvarliggjøring.....	39
4.8	Makt.....	41
4.9	Menneskeverd og likhet.....	44
4.10	Jesus og empowerment	50

Kunnskap i handling - kristologi i bruk

4.11	Empowerment et gjensidig begrep.....	51
4.12	Forsoning og helbredelse	52
4.13	Empowerment som etisk refleksjonsmodell	53
4.14	Fordelen med en prest som gjør bruk av empowerment.....	54
4.15	Hvorfor realiseres ikke empowerment	59
5	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	60

FORORD

”Det var én som viste meg det, og jeg fant det ved egen hjelp”

Lew Welch

Arbeidet med denne oppaven har fått meg til å innse at evne og mulighet for deltagelse og mestring, er viktige elementer for å opprettholde og bevare egen sunnhet og overskudd. Det handler om en holdning som tar utgangspunkt i at mennesker har ressurser og kapasitet til å utvikle handlingsstrategier i møte med livets innhold, alene eller i fellesskap med andre.

En særlig takk retter jeg til min veileder Kjetil Hafstad som gjennom sine mange perspektiver har fått meg til å se litt lenger. Men aller mest vil jeg takke ham for hans tilstedeværelse og for at han har hjulpet meg til å stole på at denne kunnskapen var verdifull nok til å bli skrevet ned.

1 INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING

1.1 INNLEDNING

Gjennom min utdanning ved Det teologiske fakultet har mitt fokus og min interesse vekslet, etter hvert som undervisning og praksis har stilt meg overfor nye krav og gitt meg ny kunnskap. Det som imidlertid ikke har forandret seg, er interessen for de muligheter og utfordringer som ligger i begrepene forsoning og håp, læring, mestring og helbredelse. Det er kristologi i bruk som stadig opptar meg, fordi det handler om anvendt menneskesyn og praksis. Fra før har jeg arbeidet med begrepet empowerment og benyttet meg av tenkningen fra kritisk teori. Dette er faglige tilnæringsformer som har gitt mersmak, og som jeg mener kan være til metodisk hjelp i arbeide med de overnevnte begreper. Empowerment og kritisk teori er begge teorier jeg ønsker å trenge dypere inn i gjennom videre faglig utvikling.

1.1.1 For-forståelse

Etter min oppfattelse er empowerment og kritisk teori begreper i samtiden som mer og mer vil prege synet på og utøvelsen av prestegjeringen. Ikke nødvendigvis som mine litteratursøk hittil har vist, hvor begrepene teologisk oftest har blitt anvendt i misjon, frigjøringssteologi og feministisk teologi i den tredje verden. De sidene av begrepene jeg er interessert i, er begrepene som redskaper eller måter å tilnærme seg problemstillinger metodisk. Som et navn på den kunnskapen P. Benner kaller for ”Know how”¹ eller taus kunnskap. Et syn på taus kunnskap er at ingen teori nøyaktig kan fortelle presten hvordan han / hun skal forholde seg til en spesifikk situasjon. Hvordan presten velger å reagere i den konkrete konteksten, hviler i stedet på den tause kunnskapen han / hun innehar. Jeg tror at empowerment–tenkingen kan åpne vei til denne kunnskapen, og være et metodisk redskap eller måte å tilnærme seg presterollen på. Empowerment handler om å verne om den andres verdighet, og nyttgjøre seg av det selvsagte i mellommenneskelige møter.

¹ Benner 1999 s. 33.

Det handler om en løsningsorientert holdning, hvor fokus på problem blir sett på som en hindring for løsning.

Empowerment og kritisk teori er to begreper som gjensidig utfyller hverandre, hvor den kritiske teorien inngår som en naturlig del av empowerment–tenkingen. Poenget med å skille den kritiske teorien ut som egen enhet, er å sikre og øke bevisstheten om en etisk praksisrefleksjon som verner om menneskets verd fra livets begynnelse til livets slutt.

Empowerment og kritisk teori er sammensatte begreper som brukes innenfor flere yrkesretninger og område. Derfor kan det også være viktige begreper innenfor flerfaglig og tverrfaglig samarbeid. Jeg er nysgjerrig på empowerment–tenkingens plass i prestegjeringen og på hvordan jeg kan lære å tilnærme meg problemstillinger med en fremgangsmåte preget av empowerment–anvendelse.

1.1.2 Egen teoretisk forankring og faglig plattform

Min teoretiske forankring gjenspeiles av at jeg har en forkjærlighet for en filosofisk og fenomenologisk tilnærming til teologien. For meg er det viktig å fokusere på at det anvendte menneskesynet skal fremstå som en helhet og kommunisere en inkluderende holdning. Jeg er også opptatt av at relasjoner som opprettes, alltid vil ha gjensidig betydning og mening for begge parter. Derfor har det vært naturlig for meg å velge valgemner i studiet som har omhandlet etikk, ontologi, diakoni og praksisteori. Det som vekker interesse og mening i meg, er kunnskap i handling – kristologi i bruk. For meg handler det om at vi må ordne våre faglige liv slik at vi tar vare på relasjonene, tilliten, kjærligheten, barmhjertigheten, håpet og åpenheten slik at livsmotet ivaretas og fremelskes hos den enkelte. Dette har vært til hjelp i mitt deltidsarbeid som sykepleier gjennom 6 år på en akutt-psykiatrisk avdeling og som prestevikar på et større psykiatrisk sykehus, 2 somre på rad.

1.2 PRESENTASJON AV TEMA OG PROBLEMSTILLING

Empowerment og kritisk teori byr på mange mulige vinklinger innenfor prestefaget. Her ønsker jeg å presentere min problemstilling, samt gi en avgrensning av oppgavens omfang.

1.2.1 Problemformulering

Kan presten gjennom empowerment–tenking og kritisk teori, bli en kilde til å fremme livsmot og en hjelp til ansvarliggjøring, i møte med sykdom og vanskeligheter?

1.2.2 Avgrensning og presisjon

Empowerment er et paraplybegrep for faglig utvikling og med få unntak har empowerment–tenking og kritisk teori relevans i prestetjenesten. Min avgrensning blir å se på den delen av presteutøvelsen som omhandler livsverdiene, støtte til å fatte nytt livsmot og håp samt hjelp til å fremme ansvarlighet og bemyndigelse. Dette anser jeg som sentrale deler av prestens arbeid, uavhengig av institusjonen eller feltet der tjenesten utøves. Jeg ønsker å drøfte hvorvidt empowerment-tenking og kritisk teori kan være en grunnleggende holdning, som kan gjennomsyre profesjonell utøvelse av prestetjenesten, og om tenkingen metodisk kan være til hjelp i møte med mennesker i sykdom og vanskeligheter.

1.3 KLARGJØRING AV PROBLEMFORMULERINGS BEGREPER

For å gi leseren noen knagger å henge empowerment og kritisk teori på, ønsker jeg tidlig i oppgaven, kort å gi en definisjon av begrepene. Begrepene vil ytterligere bli beskrevet og presisert i oppgavens teoridel.

1.3.1 Empowerment (kort definisjon)

Empowerment kan oversettes til norsk med bemyndiggjørelse². Begrepet har en tredelt betydning:

- Å gi makt eller autoritet til
- Å gjøre i stand til
- Å tillate

Empowerment betyr at folk blir i stand til å definere egne problemer ut i fra sine egne kontekster. Ved hjelp av dette kan de finne egne løsninger og / eller i fellesskap med andre. Empowerment har også en annen tredeling som tar for seg ulike nivåer av samfunnet vi lever i:

- Individ nivå
- Gruppe nivå
- Systemteoretisk nivå

1.3.2 Kritisk teori (kort definisjon)

Den kritiske teorien inngår som en naturlig del av empowerment-begrepet og kan sammenfattes gjennom noen sentrale begreper. Hovedmålet med den kritiske teorien er å forandre og tenke nytt. Det handler om å se etter mulige endringer av: kontekst, livsverden, dialektikk, makt, undertrykkelse og frigjøring gjennom aksjonsforskning.

1.4 FORMÅLET MED OPPGAVEN

Presteutdannelsen er en bred utdanning som omfatter alt fra gudstjeneste til sjelesørgeriske situasjoner, håndtering av ulike livshendelser, ledelse og administrasjon. Fordypningsoppgaven er min avsluttende eksamen på teoretikum og

² NOU 1998:18 s. 187.

jeg ønsker å bruke den til å fordype meg i et emne jeg finner spesielt interessant og som jeg vil kunne anvende, uavhengig av hvilken del av presteprofesjonen jeg havner i. Jeg vil ha som mål å samle sammen min kunnskap for å finne ut hvordan jeg best mulig kan anvende, stole på og nyttegjøre meg de kunnskaper jeg hittil har tilegnet meg. Et av ønskene jeg har for denne oppgaven er å få dekket noe av mitt behov for å prøve å forstå det jeg studerer. Jeg håper at en uttesting av teori og praksis vil kunne være med på å gi meg dypere innsikt, mening og forståelse, både i min profesjonalisering og (med)menneskelige utvikling. Jeg vil også bruke arbeidet med oppgaven til å trene på å arbeide metodisk og systematisk. Oppgaven vil forhåpentligvis være et bevis på faglig selvutvikling, samt være med på å sikre faglig bredde og kvalitet for egen prestefremtid.

1.5 OPPGAVENS DISPOSISJON

Innledningsvis gjør jeg rede for motivasjon og valg av problemformulering, teoretisk forankring og formål med denne fordypningsoppgave, samtidig som jeg gir et lite innblikk i egen og oppgavens verdiforankring (kapitel 1).

Deretter følger en presentasjon av oppgavens metode, fremgangsmåte, kildekritikk og teorivalg (kapitel 2).

Opgavens teoridel omhandler empowerment og kritisk teori med aksjonsforskning og løsningsorientert tilnærming (kapitel 3).

Drøftingen begynner med Løgstrup og hans skapelsesteologi for så å fortsette med livsverdier og livsmot, og dernest ta for seg begrepet ansvarliggjøring. Videre vil spørsmålet om hva som er til den andres beste bli belyst blant annet ut i fra Aristoteles sitt syn på vennskapet. Fortellingen som hjelp til å komme videre i livet, samt erfaringer med livssynsgrupper vil deretter følge før empowerment og ansvarliggjøring ses i lys av hverandre. Det fortsetter med noen refleksjoner rundt makt, sykdom og moral før noen undringer rundt menneskeverd, likhet og autonomi kommer. Deretter ser jeg på Jesus og empowerment under synsvinkel av Jesus som veiviser og fullbyrder av livsyttringene, avløst av om det er mulig å finne noen

bærekraftige veier til forsoning og helbredelse. Videre ønsker jeg å belyse at empowerment også kan anvendes som etisk refleksjonsmodell, for så å fokusere på alle fordelene med en prest som gjør bruk av empowerment. Til slutt i drøftingen undrer jeg meg over hvorfor denne tenkningen ikke realiseres (kapitel 4).

Oppgavens avsluttende del inneholder min oppsummering og konklusjon (kapitel 5).

1.6 MENNESKESYN OG DIAKONI

Mennesket kan ses på som en helhet som består av fysiske, psykiske, sosiale og åndelige dimensjoner. Menneskets grunnleggende behov (luft, vann, mat og eliminasjon (utskillelse av avfallstoffer) m. m.), er fellesmenneskelige og en forutsetning for liv. Andre behov er kulturelt betinget og kan variere noe fra samfunn til samfunn. Et kristent og diakonalt menneskesyn har sitt utgangspunkt i at mennesket er skapt og elsket av Gud. Menneskets verdi er derfor uavhengig av helsen, hva han / hun presterer eller hvilken nytte han / hun kan gjøre for seg i samfunnet. Mitt menneskesyn bærer preg av et bevisst valg om å studere teologi, og min diakonale identitet kan best oppsummeres ved hjelp av Det Norske Diakonhjems arbeidsprogram for 1998 – 2000:

- Et bilde av Gud som skaper og forløser
- En grunnleggende tillit til at det er meningsfullt å handle, fremfor alt å handle i solidaritet med dem som har det vanskeligst
- Et bilde av mennesket som verdifullt, uansett livssituasjon og ytre forhold³.

Følgen av dette menneskesynet er en diakonal praksis som er inkluderende, og som har som mål å fremme bemyndigelse og medvirkning. Min påstand er at empowerment–tenkningen underbygger et diakonalt grunnsyn og er en metode for kunnskap i handling, kristologi i bruk.

³ Det Norske Diakonhem. Arbeidsprogram 1998 – 2000 s. 3.

2 METODE

I dette kapittelet vil jeg fortelle hvordan jeg har gått frem for å besvare min problemformulering. Jeg vil presentere teoriene jeg har brukt, samt rette et kritisk blikk mot den litteraturen jeg har benyttet.

2.1 TEORIER OG FREMGANGSMÅTE VALGT FOR Å BELYSE PROBLEMFORMULERINGEN

Når en person har evne til refleksjon som både innebærer praktiske, teoretiske og verdibaserte vurderinger, har vedkommende kompetanse på sitt område. Kompetanse innebærer blant annet evne til å tilpasse seg, påvirke og bedre egen praksis. Som prest møter en mange utfordringer som krever kompetanse fra ulike vitenskaper. Kunnskapen vi trenger er forklarende, forstående og kritisk. Vitenskapens oppgave er å skape god praksis og å avklare hva som er god praksis. Målet for den vitenskapelige virksomheten er først og fremst å forbedre den anvendte praksis og ikke teorien.

Fordypningsoppgaven er primært et studium av litteratur som omhandler empowerment og kritisk teori i forhold til livsmestring og ansvarliggjøring. For å samle inn aktuell litteratur for å underbygge problemformuleringen, har jeg benyttet meg av flere innfallsvinkler.

Litteratursøk på bibsys⁴ med søkerordet empowerment ga 177 treff. Etter å ha gjennomgått listen, fikk jeg bekreftet at empowerment har en omfattende og mangfoldig anvendelse innenfor flere fagdisipliner. Teologisk er begrepet lite brukt som metode, men det er mye brukt innenfor frigjøringsteologi og misjon i den tredje verden og innenfor feministisk teologi. Innenfor psykologi, pedagogikk, sykepleie og samfunnsfag, er imidlertid empowerment metodisk i bruk. Her pekes det på anvendelse i forhold til livsmestring og mobilisering av egne resurser og påvirkningsmuligheter. Empowerment har også blitt brukt som språkliggjøring av

⁴ www.bibsys.no 20.01.06.

holdninger innenfor mellommenneskelige møter og relasjoner, for å fremme brukervedvirkning og kontroll over eget liv. Jeg har også søkt på kritisk teori, noe som ga 293 treff. Av primærlitteratur til den kritiske teorien har jeg brukt J. Habermas, med andre ord er det den senere tids kritiske teori jeg ser som fruktbar for denne oppgaven. Likeledes har jeg valgt å komplementere den kritiske teorien med en av dens metoder, aksjonsforskning, samtidig som jeg har benyttet meg av løsningsfokusert tilnærming som jeg ser på som en bro mellom empowerment – tenking og kritisk teori. Det er som metode og språkliggjøring teoriene her er i bruk for å fremme refleksjoner rundt livsverdier, ansvarliggjøring og håp.

Jeg har valgt å bruke både empowerment-tenking og kritisk teori for å svare på denne oppgaven. Disse teoriene har sammenfallende deler og utfyller hverandre gjensidig. Samtidig er de selvstendige representanter for to tradisjoner som har vokst frem i ulike kontekster. Jeg håper at dette vil kunne hjelpe meg til ikke å bli for ensidig i mitt arbeid og dermed unngå faren for å bli en ”teoretisk fundamentalist”. Et annet aspekt er spørsmålet om hvor mange spenninger det er plass til i en teori før den ikke ”virker” lenger. Teorier kan miste sin troverdighet hvis de enten blir for spesielle eller for generelle til å forstå virkeligheten vi befinner oss i. Blir de det vil de ikke lenger være til konstruktiv hjelp for å lære oss nye bærekraftige handlingsalternativer, og behovet for enten å endre eller avfeie teorien oppstår. Ved bruk av flere teorier vil det også synliggjøres, at en teori ikke kan tillegges å favne en hel virkelighet.

Ved siden av de teorier og ord som inngår i problemformuleringen vil K.E Løgstrups tenking og skapelsesteologi gå som en rød tråd gjennom hele oppgaven. Løgstrup er anvendt til både å skape sammenhenger og til å vise disharmoni mellom teori og praksis, når holdninger og teorier er med på å true menneskeverdet og naturen. Likeledes har jeg brukt Løgstrup til å sette oppgaven inn i en helhetlig ramme, her hvor vi lever våre liv mellom skapelse og tilintetgjørelse.

Et annet metodisk grep jeg har tatt, er å benytte meg av egne erfaringer og narrativer fra direkte pasientrettet praksis på somatisk og psykiatrisk post, både som sykepleier og prestevikar. Fortellinger ligger nært opptil det levde liv og kan bidra til økt forståelse i forhold til praksis. Gjennom narrasjon og egne erfaringer kan kunnskap

oppdages, begrepssettes, bearbeides og knyttes opp mot fag. S. Tveiten⁵ skriver om veiledning og er opptatt av hvordan fortellinger og narrasjon som metode, vil kunne hjelpe til med å forstå og erkjenne kunnskap i betydning ”*know how*”. Gjennom bruk av fortellinger og egne erfaringer vil det kunne skje en bevisstgjøring over hva som er god praksis, eventuelt dårlig praksis, og en erkjennelse av den dårlige praksisen innebærer et etisk ansvar for at praksisen endres, eller at teorien forkastes hvis praksisresultatet ikke blir godt. E. M Smestad Wisløff⁶ har også vært opptatt av dette, særlig sett ut ifra et pedagogisk ståsted. Hun hevder at det i en utdanningsituasjon vil være nyttig å skrive fortellinger, fordi det bidrar til refleksjon som fører til læring. Det skaper prosesser som vil være viktige uansett hvor i utdanningsforløpet en befinner seg. Jeg velger å støtte meg til disse to representantenes påstander og lar mine refleksjonsanvendelser ut ifra egne erfaringer og narrasjoner danne en viktig del av mitt materiale.

Oppsummert ønsker jeg med fortellingen og ved bruk av egne praksiserfaringer, både å aktualisere en empowerment-tankegang og å erverve meg bredere kunnskaper og refleksjoner gjennom denne prosessen. Med dette som teoretiske rammer og metode har jeg forsøkt å besvare min problemformulering

2.2 KILDEKRITIKK

Litteraturen jeg har benyttet i oppgaven, spenner over et bredt område og er en blanding av primær- og sekundærlitteratur. Jeg har i liten grad lyktes med å oppdrive litteratur som omhandler de sentrale begrepene i min oppgave som metode, eller sett i lys av hverandre. Særlig med tanke på teologien som faglig inngang, har jeg funnet skuffende lite materiale på området. Litteraturen som er anvendt i oppgaven, er nesten utelukkende skrevet i Skandinavia, eller den er oversatt fra et fremmedspråk til et av de skandinaviske språkene. Dette innebærer at oppgaven er tilpasset en skandinavisk kontekst, og at tolkningen i oversettelser og uttrykk vil være farget av dette. Oppgavens troverdighet og bruksområde vil derfor i hovedsak bygge på en skandinavisk livserfaringskontekst.

⁵ Tveiten 1998 s. 95 – 111.

⁶ Smestad Wisløff 1998 s. 99.

3 DATA – OG LITTERATURPRESENTASJON

3.1 EMPOWERMENT

”Den som har skoen på, vet selv best hvor den trykker.”

På samme måte er det med den hjelpesøkende, brukeren eller pasienten Det er han eller hun som best kjenner sin livssituasjon. Dermed kan ikke profesjonelle ”forståsegpåere” fortelle den enkelte hva som er det gode liv. Individet må selv finne ut av egen situasjon ved hjelp av kyndig veiledning, maktoverføring, støtte og bemyndigelse.

Empowerment-begrepet oppsto i USA, inspirert av borgerrettsbevegelsen, den feministiske kvinnebevegelsen, selvhjelpsgrupper og radikale miljøgrupperinger. Av begrepskonstruksjonen kan en se at empowerment handler om maktoverføring. Makten må gis eller tas tilbake til dem som trenger det, til mennesker som kjenner seg underlegne, vanmektige og maktstjålne, slik at de kan gjenvinne optimal styring over egen livsmestring og helse. Empowerment handler om en prosess, hvor en **gir noen makt eller autoritet** til å overta eller gjenvinne kontrollen over eget liv. Dette innebærer at den enkelte **blir satt i stand** til å myndiggjøre seg selv. En annen viktig side av begrepet handler om **å tillate**. Å tillate individet vil si å gi vedkommende rom for å treffe egne selvstendige valg på bakgrunn av innsikt, maktoverføring, ansvarliggjøring og kunnskap⁷.

Empowerment lar seg vanskelig oversette til norsk. Ord som har blitt brukt til dette, er blant annet myndiggjøring, selvoppreising, maktmobilisering og bemyndigelse⁸. Det finnes ikke noe norsk ord som alene favner alle nyanser begrepet empowerment inneholder. Dynamikken som ligger bak begrepet, blir derfor mer synlig når en legger sammen alle de fire synonymordene som nevnt ovenfor. Selv mener jeg en dekkende oversettelse av empowerment kan være styrketrening, og en treffende karakteristikk

⁷ NOU 1998:18 kap. 8.

⁸ Stang 1998 og NOU 1998:18.

på det deltakerne driver med, kan være livsstyrketrening. Likevel er også dette bare en delvis dekkende oversettelse, fordi det ikke kommer til syne at bemyndigelsen særlig utvikles i samhandling med andre og er avhengig av dynamiske prosesser. En annen side er at empowerment-tenkingen krever at fagutøverne både har vilje og evne til kritisk refleksjon over egen praksis. Spesielt tenker jeg da på eget verdigrunnlag, det anvendte menneskesynet og på refleksjoner rundt egen maktutøvelse. Empowerment-begrepet innehar kompleksitet og en dialektisk substans, som uten klare metodiske føringer, vil kunne medføre at fagutøvere opplever å skulle realisere motstridende målsettinger. Her tenker jeg særlig på hvor grensen mellom unnlatenhet eller ansvarsfraskrivelse skal gå, i forhold til menneskers frihet og mulighet til selvbestemte valg. Eller spørsmålet om hva som skjer med empowerment-tenkingen, hvis brukeren ikke kan eller ønsker innflytelse og mulighet til å velge selv? Dette er tydelige begrensinger ved begrepet som jeg vil se nærmere på og bringe med meg videre inn i oppgaven.

Fordi empowerment fremstår som et paraplybegrep som omfatter mange ulike nyanser og fagområder, er det vanskelig å gi en presis, kortfattet og entydig definisjon. I. Stang oversetter empowerment med bemyndigelse og presenterer følgende definisjon:

Bemyndigelse er en psykososial prosess hvor det skjer en maktoverføring på individ- og / eller systemnivå fra mennesker som har makt og innflytelse til mennesker som opplever å mangle kontroll over sentrale faktorer i sitt liv, slik at sistnevnte gjennom erkjennelse av egne ressurser og muligheter blir gjort i stand til å få kontroll over de faktorene som de opplever som viktige for dem, og som dermed gir dem muligheten til å mestre sine liv og sine omgivelser⁹.

Andre definisjoner som forsøker å beskrive hva empowerment går ut på, er hentet fra M. Lundemark Andersen, P. Nørlund Brok og H. Mathiasen, bok, ”Empowerment på dansk”.

... det der ligger i ordet, at man vil sette folk i stand til at handle selv.

Det er noget med, at et menneske er her og så styrke det til at komme videre i det liv, som det enkelte menneske nu har.

⁹ Stang 1998 s. 24.

At skabe nogle sociale sammenhænge, hvor man skulle påtage sig et ansvar for at få nogle funktioner til at køre. Alene det at kunne påtage sig et ansvar for fællesanliggender er vel empowerment¹⁰.

Uttrykt mer komplisert :

Empowerment er en proces, hvor magt bliver udviklet, faciliteret eller stadfæstet med det formål, at underprivilegerede individer og grupper kan øge deres ressourcer, styrke deres selvbillede og opbygge evne til at handle på egne vegne i psykologiske, sociokulturelle, politiske og økonomiske områder¹¹.

Empowerment er et abstrakt begrep som verken er knyttet til tid eller sted. Det er et begrep som blir karakterisert som multedimensjonalt. Med det menes at begrepet omfatter flere sider og muligheter for anvendelse.

Bemyndigelse som begrep har i varierende grad blitt beskrevet eller brukt innenfor fagområdene sykepleie, psykologi, sosialt – arbeid, pedagogikk og sosiologi og innenfor mer generelle områder som ledelse og faglig veiledning¹².

Empowerment er et dynamisk begrep, fordi empowerment er avhengig av den enkeltes opplevelse av situasjonen og den konteksten vedkommende befinner seg i. Det som oppleves som empowerment for et individ, betyr ikke nødvendigvis empowerment for et annet. Dermed kan empowerment opptre i en rekke varianter, både i innhold og resultat. Behovet for og nødvendigheten av å komme frem til en enhetlig definisjon kan en også stille spørsmål til. Derimot i de tilfeller hvor det finnes behov for en videre konkretisering og operasjonalisering av begrepet, må dette skje i forhold til en gitt kontekst, fordi begrepet vil få ulik utforming avhengig av den konkrete situasjonen det settes inn i.

Stangs resonnement tar utgangspunkt i hva empowerment ikke er, for så i neste omgang å klargjøre hva begrepet inneholder. Stang belyser begrepet gjennom å gjengi situasjoner hvor empowerment ikke er tilstede. Pasienters opplevelse er beskrevet med følgende ord: ”en tilstand av maktesløshet, hjelpeløshet, håpløshet, fremmedgjøring, undertrykkelse, paternalisme, en opplevelse av tap av kontroll over

¹⁰ Lundemark Andersen, Nørlund Brok og Mathiasen 2000 s. 13.

¹¹ Lundemark Andersen, Nørlund Brok og Mathiasen 2000 s. 13.

¹² Stang 1998 s. 13.

*eget liv, avhengighet og umyndiggjøring*¹³. Når Stang forklarer empowerment med et positivt fortegn, bruker hun ord som: ”*mestring, støtte, nettverk, grasrotorganisasjoner, aktiv deltagelse i lokalsamfunnet, personlig mestringsskapasitet, kompetanse, selvtilfredshet, positiv selvfølelse og selvbylde*¹⁴”. Oppsummert kan empowerment omfatte alle disse aspektene, kanskje flere, alt etter hva slags sammenheng det relateres til.

Empowerment innebærer samhandling. Denne samhandlingen må, for å virke bemyndigende, bære preg av holdninger som virker ivaretagende og som innehar respekt for den enkeltes rett til autonomi og kontroll over eget liv.

Empowerment kan betraktes som mål eller middel. Det kan anvendes enten til å komme ut av en undertrykkende posisjon eller til å overvinne følelsen av avmakt og hjelpeløshet. Empowerment er et begrep som opptrer på flere plan og nivåer. Nivåene det er snakk om inkluderer individ-, gruppe- og samfunnsnivå. Disse nivåene eksisterer ikke atskilt fra hverandre. Det finnes forbindelseslinjer som knytter nivåene sammen, også mellom de personlige og de politiske aspekter i samfunnet. På et makronivå er målet å øke en gruppes kollektive makt. Den radikale og samfunnskritiske betydningen av empowerment vektlegger at forhold som kjønn, legning, rase, hiv-status og klasse kan føre til fremmedgjøring, maktesløshet og ulikhet. I tillegg til disse kommer også økonomiske, strukturelle og organisatoriske forhold i samfunnet.

I sin bok ”*Omsorgspolitiske endringer – profesjonelle utfordringer*”, fremstiller O.P. Askheim empowerment som mål og som strategi for å bevisstgjøre og mobilisere undertrykte grupper, for å oppnå like rettigheter og en mer rettferdig ressursfordeling. *Empowerment som mål innebærer å fjerne eller begrense ulikhetene*¹⁵.

På et mikronivå er fokuset på personen som individ, hvilke interesser og behov den enkelte har, og hva som må til for at den enkelte skal få muligheter til å realisere disse interessene og behovene. Målet er en prosess som utvikler egenomsorg, kontroll og

¹³ Stang 1998 s. 23.

¹⁴ Stang 1998 s. 23.

¹⁵ Askheim 1998 s. 89.

styring over eget liv. Blant profesjonelle virkemidler i empowerment–prosessen finnes en bevisstgjøring hvor det legges vekt på en forståelse av sammenhengen mellom den enkeltes situasjon og på de strukturelle skjevheter i samfunnet. Andre virkemidler kan være hjelperens forsøk på å fremme bevisstgjøring og forståelse gjennom en ”herredømmefri” dialog og gjennom gjensidig påvirkning.

Empowerment kan forstås både som *prosess* og *resultat*¹⁶. Sett som resultat kan empowerment betraktes som en egenskap eller kvalitet. Et eksempel på dette kan være at en person blir i stand til å ta viktige beslutninger i eget liv, utvikle et positivt selvbilde, eller anvende egne ressurser til løsning eller forbedring av utfordrende situasjoner.

Empowerment forstått som prosess er veien frem mot målet, hvor individet, familien, grupper, lokalsamfunn eller organisasjoner blir gjort i stand til å mestre tilværelsen. På veien frem mot oppfyllelsen av målet, blir det i følge Stang viktig å tenke skapende og nytt. De involverte må bryte med fastlagte mønstre som ”*jeg – vet – best*” holdninger og paternalisme. Den som er i hjelperollen må tørre øve på å gi slipp på makt. Prosessen fremmes i omgivelser hvor kritisk refleksjon og det å stille spørsmål verdsettes fremfor det å finne det riktige svaret fortas mulig¹⁷. Med andre ord hører empowerment og kritisk teori sammen.

3.2 KRITISK TEORI

For å få litt bedre tak på hvorfor den kritiske teorien ble etablert og fikk gjennomslag, kan det være nyttig å se på konteksten den kom til i. Som et bakteppe ligger arven fra positivismen, som ble benevnt av den franske filosofen A. Comte¹⁸ i 1830 - årene. Det den positivistiske tenkningen forsøkte gjøre, var å forlate ideen om absolutte sannheter. Virkelig var bare de fakta som lå innesluttet i naturlovene selv. Med andre ord var sannheten på forhånd ikke gitt, den måtte vinnes gjennom forskning. Dette resulterte på den ene siden i en kraftig økning i kunnskap om natur, samfunn og

¹⁶ Stang 1998 s. 29.

¹⁷ Stang 1998 s. 29 – 30.

¹⁸ Fuglsang og Olsen 2004 s. 17.

historie, og på den andre siden ble vitenskapen gitt en sentral rolle i den historiske utvikling. Det positivistiske prosjekt ble videreført og skjerpet i 1920 – årene, og Wienerkretsen¹⁹ ble dannet. Wienerkretsen beskrev vitenskapens grunnlag og metode som en logisk positivisme, hvor et krav var at vitenskapen alltid skal formuleres i verifiserbare setninger. Den logiske positivismen må, om enn ikke utelukkende, ses i sammenheng med nazismens fremmarsj i Tyskland i 1920- og 1930-årene. Kravet om verifikasjon gjorde den logiske positivismens program vanskelig å opprettholde, fordi det i praksis er vanskelig å formulere verifiserbare setninger, og i en rekke tilfeller vil det heller ikke være mulig å etterleve kravet om etterprøvelse.

Som en motreaksjon til denne virkelighetsforståelsen kom hermeneutikken. Hermeneutikkens tenkning hevdet at det i språket selv lå innebygd en mening, som uttrykker sannheter om menneskers tolkninger av egen livsverden, uavhengig av om dette kan nedfelles i vitenskapelige lover. Parallelt med den hermeneutiske refleksjons utvikling²⁰ går den hermeneutiske tenkingen, ekspanderende inn i ulike vitenskaper og inn i den allmenne tankegangen. En begynner å reflektere kritisk over det som er, og vitenskapens rolle blir mer støttende og mindre styrende for tenkingen av hva som er sant. Denne nye forståelsen får et stort gjennomslag, fordi den innehar frigjøringskrefter. En får et verktøy til å stille kritiske og ubehagelige spørsmål til vitenskapen og en tør forkaste kunnskap, som en i praksis kjenner ikke fungerer. Epoken er gjennomsyret av en rivende samtidig utvikling innenfor alle fagfelt. Det er en ny tid, med ny forståelse, nytt verdensbilde og nye uttrykk.

Den kritiske teoriens kjennetegn kom til innenfor den samfunnsvitenskap som oppsto med etableringen av Institut für Sozialforschung i Frankfurt am Main i 1923 og etter nazistenes maktovertagelse i 1933, i Genève, New York og Los Angeles²¹. Den teoretiske rammen ble først og fremst hentet fra marxismen og fra psykoanalysen. Formålet med instituttet var å skape et sted der en i et tverrfaglig samarbeid, ved bruk av en felles teoretisk ramme, kunne komme med bidrag til en teori om samfunnets kapitalisme, økonomi, psykologi og kultur. I begynnelsen ble denne teorien kalt for

¹⁹ Fuglsang og Olsen 2004 s. 58 – 60.

²⁰ Fuglsang og Olsen 2004 s. 309 – 316. Den hermeneutiske refleksjonen ble særlig videreutviklet av M. Heidegger, H. – G. Gadamer og J. Habermas.

²¹ Ramsay 2005 s. 25.

materialistisk. Så ble den benevnt som kritisk samfunnsteori, før den ble kjent som det vi i dag omtaler som kritisk teori. Kritisk teori ble også brukt som et kodeord for marxisme, om enn ikke i ortodoks variant²².

Særlig har de to filosofisk pregede representantene M. Horkheimer og T.W. Adorno, med sitt felles verk *Opplysningsens dialektikk*, blitt stående som en milepæl i utvikling av den kritiske teoriens posisjon²³. Verket var med på å skape et grunnlag for et vitenskapelig arbeide med kjennetegn av kulturkritikk, ideologikritikk og sivilisasjonskritikk. Dessverre ble noe av de frigjørende elementene som lå i denne tenkningen, borte på veien. Først med Habermas teoretiske kritikk i 1970 og 80-årene, ble de frigjørende aspekter i den kritiske teorien igjen identifisert og videreutviklet, og den kritiske teorien kom ut av denne blindgaten²⁴.

Habermas videreutviklet den hermeneutiske tenkingen i et samfunnskritisk perspektiv, og han var opptatt av den kommunikative handling²⁵. Han hevdet at den kommunikative handling oppstår i dialog med utsagn om virkeligheten, og at virkeligheten etterprøves ut i fra ulike argumentasjonsmodeller. Språket blir holdt fast i en diskursdialog som baseres på argumentene som kommer frem i etterprøvelsen. Denne dialogen skaper et kommunikativt fellesskap, som igjen danner basis for den kommunikative handling. Den kommunikative handling er ikke ensidig ute etter en teoretisk debatt, men den sikter mot en utprøving av ulike handlingsalternativer. Med andre ord knyttes Habermas sin samfunnskritiske hermeneutikk sammen med handlingsteori og til spørsmålet om rett praksis som målestokk for hva som er sant. Dette ligger det frigjøringskrefter, fordi vitenskapen blir korrigert, kritisert og verifisert gjennom foreliggende praktiske resultater. Den radikale vendingen er at rett praksis overstiger vitenskapens sannheter som en nå tør velge å avvise, hvis virkningen blir ”feil” i praksis.

Habermas skjelnet i sitt verk *Erkenntnis und Interesse*, mellom tre erkjennelsesinteresser:

²² Ramsay 2005 s. 25.

²³ Fuglsang og Olsen 2004 s. 207.

²⁴ Fuglsang og Olsen 2004 s. 207.

²⁵ Habermas 1996 s. 111 – 141.

- de empiriske – analytiske videnskaber ledes av en teknisk erkendelsesinteresse,

- de historisk – hermeneutiske videnskaber ledes af en praktisk erkendelsesinteresse, og

- de "kritiske" videnskaber ledes av en emancipatorisk erkendelsesinteresse²⁶.

Den kritiske teorien hører med i den sistnevnte kategorien og fremstår som en veiledning for kritisk analyse, i forhold til den umiddelbart fremtredende virkelighet. Den kritiske teorien virker som et korrektiv til teorier som i en impulsiv og umiddelbar form, fremstiller og identifiserer handlinger, begivenheter og fakta. Den kritiske teorien bidrar til å gå bak det umiddelbare og kaotiske i begivenhetene ved å la de umiddelbare forhold som dukker opp, ligge til en har skaffet seg et mer komplekst oversiktsbilde.

Et sentralt prinsipp innenfor den kritiske teorien, er at teorien formuleres i dialog med de berørte parter og de beskrevne teoretiske analyser. Med andre ord oppnår en sannhet gjennom en vekselvirkning mellom aktørenes virkelighet, som avdekkes når dens umiddelbare fordreidhet avskrelles, samtidig som en støtter seg til teoretiske forståelser av de prosesser som medvirker til å opprettholde disse skjevhetene. Den kritiske teorien avdekker og identifiserer strukturer og gjør det mulig å se nye handlingsvalg eller avdekke fastlåste mønstre, som muliggjør avlæring og endring²⁷.

Den kritiske teoriens frigjøringsprosjekt er å gi samfunnsaktørene kjennskap til hvordan fremmedgjørende og fordreide forestillinger oppstår, slik at en blir gjort i stand til å forbedre egne samfunnskår. Gjennom bevisstgjøring og refleksjon er målet å kunne se hva som hindrer oss i å finne nye måter å tenke og handle på. Det blir en metode for alle dem som kjenner et problem på kroppen, til å forstå hvorfor problemene oppstår, og dermed peke på mulige løsninger. Det er selve bevisstgjøringen som blir den nødvendige opplæringen til å lære seg å se politiske, økonomiske og sosiale motsetningsforhold, slik at en kan bekjempe sider av virkeligheten som virker undertrykkende. Den kritisk teorien går dermed i en trinnvis prosess fra å gripe til å begripe, fra å handle til å behandle, og fra å kjenne til å

²⁶ Fuglsang og Olsen 2004 s. 208.

²⁷ Fuglsang og Olsen 2004 s. 207 – 230.

erkjenne, som en praktisk kunnskap som vi ved hjelp av den kritiske teorien, lærer å anvende.

3.3 AKSJONSFORSKNING

En metodisk retning innenfor den kritiske teorien er aksjonsforskning. Synet på aksjonsforskning kan variere, men et grunnleggende moment er antagelsen om likeverdighet mellom teori og praksis. Dermed skiller aksjonsforskningen seg noe ut fra tradisjonell akademisk forskning i sin posisjonering og i sitt kunnskapssyn. Aksjonsforskningen krever at forskningen skal utføres sammen med studieobjektene ved å gjøre dem til subjekter og medforskere. Deres kunnskap og erfaring blir sett på som like viktig som den teoretiske kunnskapen forskeren bringer med seg. Dette betyr ikke at forskerens kunnskap er forkastet, men tvert i mot at fagkunnskapen forskeren har med seg, er inngangsbilletten for deltagelsen. For å få til dette må forskeren ta i bruk både teorien og metoden for faget. H. A. Hauge og M. B. Mittelmark sier det slik:

Aksjonsforskere må mestre et stort repertoar av teknikker og ofte spontant ta dem i bruk når situasjonen krever det. Improvisasjon krever som kjent enda sterkere mestring av instrumentet enn om en bare spiller fra bladet. Derfor blir bevisstheten om egen posisjon og rolle en viktig del av hele forskerjobben²⁸.

Oppsummert handler aksjonsforskning om å frembringe kunnskap man er sammen om, og som kan deles. Forskeren må gjøre sin kunnskap tilgjengelig, og motsvarende må studieobjektet gjøre det samme. Alle er deltakere, og ingen eier råderetten eller kontrollen over resultatet. En er sammen om hvordan kunnskapen som kommer ut av medforskningsprosessen, skal se ut. Resultatet er noe mer enn forståelse og kunnskap. Forståelse og kunnskap er heller ikke det viktigste. Det viktigste resultatet er: ”action” i betydning handling, forandring, utvikling og frigjøring. Resultatet skal være at medforskerne forbedrer sin situasjon²⁹.

²⁸ Hauge og Mittelmark 2003 s. 81.

²⁹ Hauge og Mittelmark 2003 s. 81.

Aksjonsforskning krever aksjon eller handling i praksis. Derfor mener jeg aksjonsforskning vil være en forskningsstrategi som egner seg godt som grunnlag til å forske i egen praksis. I denne oppgaven er dette sentralt og jeg vil blant annet bruke aksjonsforskningen til å forsøke og forbedre egen praksis ved hjelp av refleksjonsarbeid. Særlig tror jeg aksjonsforskning er viktig som bidrag til å forhindre at prester på forhånd forestiller seg svarene, eller ser på ulikheter i syn og verdier som problematisk og truende. Aksjonsforskning hjelper oss til å se at ulikheter i syn ofte vil kunne være det som skal til, for å danne grunnlag for nye ideer og utvikling og dermed fungere som mulighet til endring. Dette forutsetter at prester må tåle risiko og uforutsigbarhet knyttet til sitt arbeid. Det kan godt tenkes at planer må endres, eller at ting må gjøres annerledes underveis, avhengig av hvilken retning utviklingen tar. Dette krever et sanselig nærvær og årvåkenhet for den andres signaler og behov og viser at vi som prester er aksjonsforskere, som spontant må kunne ta i bruk og anvende en rekke metoder og kunnskaper.

En annen intensjon jeg har ved å gjøre bruk av aksjonsforskning er å utvikle og synliggjøre ny profesjonskunnskap. Ved å åpne opp for nye metoder vil det være mulig å styrke sammenhengen mellom teori og praksis. Ved hjelp av dette tror jeg en også vil kunne sikre en utvikling av en mer helhetlig yrkeskunnskap for prester. Videre vil jeg i det følgende arbeid peke på at vi som mennesker i møte med livets innhold, alle vil være aksjonsforskere som vil ha nytte av hjelp til refleksjon gjennom relasjon. En hjelp til å se sammenhenger og til å finne nye muligheter, uttrykk, ideer og tanker som kan være med til å skape forbedringer i livet.

3.4 LØFT

Empowerment og kritisk teori handler om å finne løsninger. Derfor vil det også være nyttig å se på løsningsfokuset tilnærming, omtalt som LØFT.

De grunnleggende ideene i LØFT skiller seg fra antagelsen om at et problem som har oppstått, først må kartlegges, diagnostiseres og forstås, før det kan løses. En diagnostisk tilnærming fører ofte til at en leter etter årsaksforklaringer som igjen vil synliggjøre svikt eller mangler i handlingsmønstre eller i enkeltmenneskers

personlighet. En slik metode kan føre til et motangrep mot den som fremstiller kritikken, slik at kreftene blir brukt til å stille seg i forsvar snarere enn til endring og løsning. LØFT hevder det er mer hensiktsmessig å fokusere på det som virker. Det handler om å kartlegge hvilke evner og talenter enkeltmennesker allerede har og nyttegjøre seg disse kvalitetene til løsning og forbedring. Den grunnleggende antagelsen er at adferd som gis oppmerksomhet, har en tendens til å gjenta seg. I dette perspektivet blir det sett på som mer hensiktsmessig å snakke om det man vil ha mer av, enn det man vil ha mindre av³⁰.

LØFT er ute etter å beskrive løsningsmønstre, som er de kjeder av handlinger som over tid foregår når vi løser problemer³¹. Det handler om å identifisere og peke på de utslagsgivende hendelser som bidrar til å skape åpninger i tilsynelatende fastlåste situasjoner. LØFT peker på at mennesker står overfor valg i møte med utfordringer. Teorien hevder med andre ord at man kan velge hvilke aspekter ved virkeligheten man vil gripe fatt i. LØFT er en metodisk hjelp til å velge ønskemål og løsning fremfor problem.

Våre livsfortellinger er i kontinuerlig bevegelse, og LØFT peker på at det alltid vil være mulig å finne variasjoner i tilsynelatende fastlåste situasjoner og mønstre. Det handler om å lytte til folks fortellinger som ”doble historier”, fordi samtidig med at vi forteller våre historier, forteller vi også noe om hva vi har gjort for å takle de vanskeligheter vi står oppe i. Det handler om å hjelpe til med å identifisere aktørens løsningsstrategier og videreutvikle disse til virksomme grep som kan gi løsninger og vekst.

LØFT tilbyr en innfallsvinkel som gjør det mulig å skape forandring ved at mennesker blir mer av det de allerede er. De behøver ikke gjøre andre ting enn det de kunne fra før. På denne måten anerkjennes det paradokset som ligger i dette utsagnet: Forandre meg, så jeg kan være som jeg er³².

Tanken er at en gjennom en løsningsfremmende samtale raskere vil kunne komme frem til løsninger, enn hvis en i samtalen fokuserer på problemadferd. Poenget er å

³⁰ Johnsrud Langslet 1999 s. 29-31.

³¹ Johnsrud Langslet 1999 s. 27.

³² Johnsrud Langslet 1999 s. 196.

gripe fatt i det som virker og gjøre mer av dette³³. Jeg tror LØFT sammen med aksjonsforskning vil kunne hjelpe presten til å ha fokus på utvikling, gjennom å våge å søke forskjeller for å se etter nye muligheter til løsninger, handlinger, metoder og ny læring.

³³ Johnsrud Langslet 1999 s. 15 – 66.

4 DRØFTING

4.1 LØGSTRUP OG SKAPELSESTELOGI

K. E. Løgstrup gikk til kamp mot visse trekk av den moderne tids tenkning og vitenskap. Han hevdet den hadde sperret oss inne i vårt eget sinn. Det var denne følelsen av å være innesperret Løgstrup ønsket å finne en metode eller vei ut av. Løgstrups frigjøringsprosjekt eller ansvarliggjøringsprosjekt, ble til et forsøk på å *gjenvinne vårt forhold til en verden som ikke bare er skinn og bedrag, men som virkelig finnes*³⁴. Løgstrup gikk til empirien til de allmennmenneskelige hverdags erfaringene. Han identifiserte ved hjelp av fenomenologiens filosofi³⁵, grunnleggende fenomener eller trekk ved menneskelivet, som bare er oss gitt. Fenomenene knyttet Løgstrup opp mot skapelsestanken, noe som innebærer et syn på livet som skjenket. Det er det liv vi har mottatt som først og sist rommer det at vi hører med i hverandres verden. Den verden vi befinner oss i, leves og utspilles i eller under paradoksene skapelse og tilintetgjørelse³⁶. Det skapes, tilintetgjøres, skjenkes og destrueres i en stadig uopphørlig brytning. Med andre ord Løgstrup peker på en dynamisk skapelsestanke mellom liv og død, godt og ondt, håp og fortvilelse.

I skapelsen plasserte Løgstrup det han betegnet som de suverene eller spontane livsytringene. De oftest nevnt er : tillit, oppriktighet, barmhjertighet og talens åpenhet. Under tilintetgjørelsen plasserte Løgstrup det han kalte for de kretsende tankebevegelsene, som er det motsatte av de spontane: mistillit, uoppriktighet og ubarmhjertighet. Løgstrup vektla at de spontane livsytringene kom til oss utenifra, fra universet. Han benevnte universet som vårt opphav, universet her forstått både som vårt biologiske opphav, og som den størrelse som innehar den makt som skal til for å holde våre liv oppe, eller til å ta våre liv tilbake. Videre i denne argumentasjonsrekken vil også erkjennelsen av naturen som vårt opphav og ikke bare våre omgivelser komme. Dette synliggjør at alt som er i naturen, også lever innenfor

³⁴ Christoffersen 1999 s. 8 – 9.

³⁵ Christoffersen 1999 s. 8. Løgstrup hentet inspirasjon fra E Husserl, M. Heidegger, M Scheler og H. Lipps.

³⁶ Løgstrup 1978 s. 54 – 59.

universets betingelser for skapelse og tilintetgjørelse. Særlig var Løgstrup opptatt av vår skamløshet i forhold til naturen, og på den økologiske krisen som kommer som følge av vår manglende tilbakeholdenhet i ressursbruk³⁷.

Løgstrup hevdet at livsytringenes oppgave, *er å holde det hele oppe*³⁸. Med andre ord kan livsytringene omsettes til idealer og betingelser for livet, som et utslag av skaperens opprettholdelse av menneskers liv, som redskaper for at fellesskap og samfunn skal fungere³⁹. Det er de spontane livsytringene som skaper sunnhet, sunnhet her forstått som den kraft og den styrke som skal sette mennesket i stand til å håndtere sykdom og vanskelige situasjoner. Sunnhet kan betraktes ut ifra ulike paradigmer, men her er:

*Sunnhet at betrakte som grundlaget for det daglige liv og ikke som livets formål. Sundhed er et positivt begreb, som lægger vægt på sociale og personlige ressourcer så vel som fysiske evner*⁴⁰.

Empowerment-tenkingen er et velegnet redskap i denne forståelsen av sunnhet fordi det er den sunnhetsfremmende prosessen, som skal sette mennesket i stand til å forbedre egen sunnhetstilstand. Målet for begge tilnæringsmåter er å hjelpe mennesket til å definere egne behov og endre sine liv i overensstemmelse med egne ønsker. Empowerment er handling, og handling er en integrert del av sunnhetsfremmende arbeid, noe følgende sitat illustrerer:

*Sundhedsfremme markerer den proces, hvor sundheden stimuleres ved træning, aktivering, organisering og lignende positive foranstaltninger, der styrker sundheden hos individ, gruppe og samfund. Sundhedsfremmende stimulation er relevant på alle niveauer af sundhed, også ved handicap og sygdom*⁴¹.

Mye av innholdet i Løgstrups tenking reflekteres også i empowerment-tenkingen, men Løgstrup blir særlig viktig fordi han peker på at livsytringene ikke bare gjelder for menneskene, men er noe hele skaperverket er underlagt. Derfor har mennesket en etisk og sosial forpliktelse til å handle solidarisk mot eller med sin neste og naturen.

³⁷ Løgstrup 19882 s. 146 – 160 og Christoffersen 1999 s. 90 -101.

³⁸ Andersen 1993 s. 194.

³⁹ Andersen 1993 s. 194.

⁴⁰ Lundemark Andersen, Nørlund Brok og Mathiasen 2000 s. 27.

⁴¹ Lundemark Andersen, Nørlund Brok og Mathiasen 2000 s. 28.

Sagt med Løgstrups fordring: *å ta vare på det av din nestes liv som du holder i din hånd.*

4.2 LIVSVERDIENE, EN KILDE TIL LIVSMOT

Etter hvert har jeg møtt mange mennesker hvor jeg har tenkt: ”Dette livet må være vanskelig å leve!” Hva er det som gjør at vedkommende orker å møte nye dager uten fast bopel, med dårlig økonomi, skral helse, begrenset nettverk, liten anseelse, ja nær sagt alt. Disse menneskene mangler alt det som jeg selv regner for viktig i min tilværelse og som gir meg forutsigbarhet, kontroll og tilhørighet. Glimtene inn i disse menneskenes liv har fått meg til å undre meg over hva det er som holder dem oppe. De gangene jeg frimodig har spurt, viser det seg å være en drøm, noe som ennå ikke har blitt utrettet eller et håp om at dagen i morgen skal se bedre ut. Noen nevner også håpet om at det skal bli bedre i himmelen, som noe som holder dem oppe og i gang. Selv om håpene og drømmene ikke alltid virker like realistiske, er håpet og drømmene med på å gi dagene verdi. Sammen med vår tro er dette dimensjoner som gir mening og bærekraft når livets innhold er vanskelig. G. Scott har skrevet en fortelling om da Vårherre tok med seg St Peter til en vandring på jorden. Her uttrykker han håpets betydning på følgende måte: *Den som ennå har håpet igjen, han eier en umistelig skatt, en kilde i sinnet med levende vann*⁴². Det suverene håpet er der, men noen ganger må det letes for å finne frem til disse kildene av tro, mening og håp. I de neste avsnittene vil jeg fokusere på ulike veier til disse kildene av levende vann eller håp som gir sunnhet og overlevelse.

For å yte verdibevisst omsorg må livssynspørsmålene inkluderes. ”*Livsverdiene handler ikke bare om sunnhet, men også om sannhet... Hva som er sant og rett viser seg å være viktigere enn det som gir velvære*”⁴³. Livsverdiene handler først og fremst om hva vi holder for sant i forhold til livets dypere spørsmål. Det er ikke uvanlig at mennesker gir avkall på både velvære og livskvalitet av hensyn til verdier som betyr mer. Livssynet er en viktig mestringsfaktor. Psykiater Ulrik Malt skriver det slik:

⁴² Scott 1974 s. 60.

⁴³ Aalen Leenderts 1997 s. 162.

Lidelser, sykdom og død er en del av livet, men evnen til å mestre slike påkjenninger er i sterk grad preget av våre holdninger til dem. De uttrykker vårt livssyn og gjenspeiler synet på etiske og estetiske verdier... Holdninger er nært knyttet til vår personlighet og vår selvfølelse. En kan derfor si at livssynet vil ha avgjørende betydning for hvordan vi møter og klarer å ta store følelsesmessige belastninger⁴⁴.

Hva som gir mening for den enkelte, er alltid dypt personlig. Ofte identifiseres våre behov når de oppleves truet. Løgstrup skriver om dette i sin bok ”*Den etiske fordring*” i et kapittel han har kalt ”*Den skjerpede og den normale situasjon*”⁴⁵. Oppsummert handler dette kapittelet om en vegring vi mennesker har mot handlinger som vil føre til forandringer, med enten emosjonelle eller materielle kostnader. Tilbøyeligheten til å ville foretrekke det forutsigbare, udramatiske, behagelige og kjente ligger iboende i oss mennesker. Det er først i situasjoner hvor omgivelsene eller livet endres, behovene avdekkes og kommer tydelig til syne. Den skjerpede situasjon og krise hører sammen. Hvordan hver enkelt reagerer i en krisesituasjon varierer, og ofte kommer hendelsene brått og uforberedt på oss. Som profesjonelle hjelpere ved krise og sorghåndtering, kreves det at vi har hatt og har en metodisk og kritisk gjennomtenking av skjerpede situasjoner. Det forventes at vi har solide kunnskaper i kriseteori, og at vi har gjennomgått refleksjoner rundt ulike handlingsalternativer på individ, gruppe og systemteoretisk nivå. Som profesjonelle har vi ikke lov til annet enn ”*førklokskap*”. Min påstand er at empowerment med vektlegging av den kritiske teorien, er en velfungerende metode for dette, fordi empowerment blant annet har som mål å fremme varierte handlingsalternativer, samtidig som en ser på ulike konsekvenser av de valg en gjør.

Den skjerpede situasjon avdekker behovet for intervensjon etterfulgt av omkostninger eller forandringer. Dette gjelder også for den som ikke direkte kjenner forandringene på kroppen. Vi er alle medmennesker som indirekte blir berørt av den andres lidelser. empowerment–tenkingen blir en forsikring og en strukturerende metode for menneskelige motsvar av individer, grupper og samfunn. Det handler om en metode for å dyktiggjøre seg selv og andre. Dyktiggjøring er et stykke arbeid eller evigvarende prosess som krever innsats. Det er noe en kjemper seg til. Presten kan

⁴⁴ Aalen Leenderts 1997 s. 167.

⁴⁵ Løgstrup 2000 s. 185 – 191.

være en trent samtalepartner som er dyktiggjort, og kan dermed veilede og hjelpe andre medmennesker frem til de ressursene som ligger i livssynet.

V. Frankl beskriver dette på en litt annen måte. Han hevder at mening finnes gjennom realisering av verdier. Disse verdiene deler Frankl opp i skapende, opplevende og holdningsmessige verdier. Frankl skriver:

*Dette gjenspeiler de tre viktigste veiene mennesket kan gå for å finne en mening med livet. Den første består i det han **gir** til verden gjennom sin skapende evne. Det andre er det han **tar imot** fra verden i form av møter og erfaringer. Det tredje er **den stilling han tar** til sine tilskikkelser, hvis han står overfor en skjebne han ikke kan endre noe ved⁴⁶.*

Livssyndimensjonen er en kilde til mestring av livets endringer, og verdiene er en kilde til å finne (ny) mening. Med andre ord er livssynet og de verdiene et menneske har, botemidler for å møte de behov som avdekkes av den skjerpede situasjon. En annet ressurs mennesket har, er håpet. Håp holder mennesker i live. Håpsevnen vil derfor være en viktig faktor i et menneskets møte med krise. Håp gjør mennesker i stand til å mestre stressfylte situasjoner, feiltrinn, kjedsomhet, tragedier, lidelse og ensomhet. En grunnleggende antagelse er at en presteoppgave er å assistere mennesker til å oppleve eller gjenfinne håpet til bruk i håndteringen av stress, sykdom og lidelse.

Løgstrup ser som sagt på håpet som en spontan livsytring, gitt oss fra universet i et her-og-nå perspektiv. Denne tanken vil med andre ord hevde at mennesket innehar en suveren håpsevne, som en kilde som veller frem og gir oss livsmot. Samtidig med håpets her-og-nå situasjon trekker Løgstrup også inn fremtidsperspektivet når han taler om det kristne håp ved å peke på historiens ofre. Likeledes reflekterer han også over at håpet, som alt annet, er underlagt vår doble metafysikk mellom skapelse og tilintetgjørelse⁴⁷.

⁴⁶ Aalen Leenderts 1997 s. 187.

⁴⁷ Busch Nilsen og Grenholm 2004 s. 75 – 80.

En annen måte å tenke om håpet, kan N. K. Monsen⁴⁸ være en representant for.

Monsen ser på håpet som et tankesystem det aktivt er mulig å velge og utvikle.

Monsen sier det slik:

Jeg ser håpet som en erkjennelsesform, en spesiell måte å tenke på, en egen mentalitet som frembringer gode følelser. Med en slik mentalitet konsentrerer den enkelte seg om at noe kan bli annerledes, forbedres på en positiv måte. Håpets mentalitet gjør prosesser og forandringer synlige⁴⁹.

Her blir håpet sett på som en ressurs som kan styrkes gjennom valg og vitner om en operativ og moralsk tilnærming til håpet. Etter min oppfattelse tror jeg det med fordel går an å kombinere disse to synene på håp, spesielt i situasjoner hvor en assisterer et annet menneske som både sliter med å se på håpet som noe en har, som suverent melder seg og som noe en kan velge. Håp kan, i kombinasjon mellom disse to synene, både være en kilde og en menneskelig ressurs som språkliggjort gir erkjennelse. I kombinasjon vil håpet kunne virke i en støttende vekselvirkning, og oppgaven som formidler og stadfester av håp, vil muligvis virke mer helhetlig og troverdig.

Presten som en dyktiggjort samtalepartner kan hjelpe til med å skape rom, struktur og trygghet for å fremme denne erkjennelsesrefleksjon. Målet for formidlingen er å peke på at håpet både er der, og at en kan velge å gi det større plass. Håpsvalget kan synliggjøres ved at en opplever at det foreligger alternative løsninger. Assistansen fra presten ligger i å støtte personen til ufortrødent å fortsette frem mot en realistisk målsetting. Presten må også være forberedt på å fastholde og støtte vedkommende i de valg og grep som allerede er tatt, fordi tvilen og kretsende tanker rundt egne beslutninger hører med i prosessen.

Det er ikke uvanlig at en i vanskelige livssituasjoner kan få adferdsmessige reaksjoner som pessimisme, apati og fiendtlighet. I denne fasen gjelder det å fastholde at en står der og er tilgjengelig. Håp henger også sammen med vår avhengighet og oppstår muligens fordi vi vet at vi kan få hjelp utenfra når vi trenger dette, men veien frem til å be om denne støtten kan være utfordrende. Det kreves mot for å innse og tåle egen svakhet og frykt, og det kreves mot for å gjøre bevisste valg og handle selv om en

⁴⁸ Monsen 2002 s. 229 – 251.

⁴⁹ Monsen 2002 s. 233.

føler seg redd og usikker. Lipps sier det slik: *Vi handler i situasjonen og vinner erfaring*⁵⁰. Sagt med empowerment–tenking ville nok setningen blitt utvidet til: *Vi handler i situasjonen og vinner erfaringer og håp, som må utforskes i samhandling, dialog og språkliggjøres gjennom refleksjon.*

Oppsummert er livsverdiene en kilde til sannhet og sunnhet, som igjen er styrende for realiseringen av de verdiene som gir mening for den enkelte. Meningen i livsverdiene drives frem av og synliggjøres gjennom å velge håpet. Oppsummeringen kan feilaktig gi inntrykk av at denne rekkefølgen er fastlåst. Min oppfattelse er at begrepene virker sammen, samtidig og utfyllende. Begrepene forutsetter hverandre og inngår i hverandres hermeneutiske spiraler. Derfor må alle inkluderes for å sikre ny skapelse og håp i situasjonen.

4.3 ANSVARLIGGJØRING

T. Aalen Leenderts skjelner mellom ansvarlighet og moralisme, og hevder at *mens moralisering produserer håpløshet, skaper ansvarlighet håp*⁵¹. Å utvikle ansvarssevne for helheten i eget liv, er derfor en utfordring til oss alle. Ansvarssevne må utvikles og ofte hjelpes frem. Monsen hevder at *når mennesker slutter å ta ansvar for andre, mister de håp – det forsvinner sammen med de levende relasjoner*⁵². Monsen skriver videre at en ikke kan melde seg ut av ansvarligheten. Hun beskriver det slik:

*Ansvar er å oppføre seg anstendig, ta vare på, beskytte, forebygge, bevare og restaurere; alt det som gjør at en har det godt på lengre sikt. Ansvarlighet er en positiv, god handling i eget liv. Å ta ansvar er å sørge for at en selv og ens nærmeste har livskvalitet. Når en tar ansvar for de nære ting, gleder en sine nærmeste. God livskvalitet er noe av det viktigste en kan ha når en er syk*⁵³.

Med andre ord kan hensynet til den andre hjelpe håpet frem. Håpets mentalitet plasserer den andre i ens eget liv som noe avgjørende. Dermed er håpet ansvarliggjørende. Etter min mening er empowerment-begrepet sentralt, fordi det i sin natur er bemyndigende og dermed fremmer ansvarlighet uten moralisering. Ansvar

⁵⁰ Martinsen 1997 s. 105.

⁵¹ Aalen Leenderts 1997 s. 60.

⁵² Monsen 2002 s. 241.

⁵³ Monsen 2002 s. 241.

har å gjøre med å være subjekt i eget liv. Det er subjektet som foretar valg, og det er subjektet som handler. Våre handlingsvalg får konsekvenser for nesten. Derfor blir spørsmålet: Hvordan skal og bør vi handle?

Løgstrup avviste forestillingen om en spesifikt kristen etikk, begrunnet ut i fra den etiske fordringens taushet. Løgstrup pekte på at Jesus selv ikke brøt fordringens taushet, men at han gjennom det han sa og gjorde, forkynte om den absolutte og tause fordring. Løgstrup beskrev det slik:

Dette er det uhåndterlige ved hans forkynnelse. Derfor er alle forsøk på å systematisere den, strandet. Det er ingen anvisning i den, ingen forskrifter, ingen moral, ingen kasuistikk, ingenting som tar ansvaret fra mennesket ved på forhånd å løse de konflikter, fordringen fører det inn i. Alle hans ord taler om denne ene fordringen, men ikke med et ord bryter han dens taushet⁵⁴

Tausheten blir værende fordi Jesus ikke sier hvordan vi skal ta vare på nestens liv og tillit. Jesus sier bare at vi skal gjøre det. Poenget er at ingen kan fraskrive seg ansvaret. Fordringen er absolutt. Dette er både fordringens styrke og dens utfordring. Vi er alle ansvarlige overfor nesten og overfor naturen. Utfordringen ligger i det å finne balansen mellom å være til for nesten, og det å være tro mot seg selv og egne behov. Nestens krav kan være urimelige. Det er viktig å kunne skille mellom å ta ansvar for og ta ansvar fra den andre. Det første vil være i tråd med den etiske fordring, men det andre vil være maktmisbruk, og følgelig det motsatte av fordringens intensjon. *Ansvaret for den andre kan aldri gå ut på å overta hans eget ansvar⁵⁵*. Her kan vi ta lærdom av empowerment-begrepet, fordi sagt med empowerment, må den etiske fordring språkliggjøres litt annerledes. Mitt forslag: *”ta vare på det av ditt eget liv som du holder i din hånd, så vel som din nestes”*.

4.4 TIL DEN ANDRES BESTE

Den etiske fordringen gir som sagt ingen konkrete anvisninger for hvordan vi skal handle til den andres beste, bare at vi skal gjøre det. Det eneste som på forhånd er gitt,

⁵⁴ Løgstrup 2000 s. 134.

⁵⁵ Løgstrup 2000 s. 50.

er at vi skal vise nestekjærlighet⁵⁶. Forenklet sagt skiller Løgstrup mellom nestekjærligheten som idé og som fullbyrdelse. Som idé er det en tankeøvelse hvor den enkelte forsøker å sette seg i den annens sted, for så å finne ut hva en selv i samme gitte situasjon, ville satt pris på. Fullbyrdelsen består i å gjøre dette. Denne rolleombytingen tydeliggjør sammenhengen mellom ens eget liv og velgjerningene mot den andre, formulert i den gyldne regel⁵⁷. Det er ved å se på dynamikken og den gjensidige utfyllelsen mellom nestekjærlighetsbudet og den gyldne regel, sammenhengen mellom ens eget og andres liv kommer til syne, som idé å elske den andre som seg selv, og som fullbyrdelse å handle deretter⁵⁸. Det forutsettes da at en elsker seg selv, og at en har evne til innlevelse i den andres sted⁵⁹. Evne til innlevelse er ikke noe konstant, og min påstand er at det normalt både kan læres og utvikles. Innlevelsen skjer også på grunnlag av hva vennen formidler med kropp og ord. Innlevelse baseres på gjensidighet i et fellesskap.

Egne vennskaps erfaringer kan være til hjelp med bakgrunn i at vennskap blant annet springer ut av en gjensidig opplevelse av å ville hverandre vel⁶⁰. Fordi vennskapet lærer oss noe om hvordan det er behagelig å bli møtt, anerkjent og bekreftet, kan vennskapet gi adgang til den erfaringen som skal til for å sette seg inn i den andres sted. Dette har betydning for å lykkes i å treffe gode handlingsvalg for nesten. Vennskapet kan være et trygt sted hvor en kan trene på å bytte roller, og et sted hvor en kan ta imot og gi konstruktive og oppriktige tilbakemeldinger. Aristoteles gjør i den nikomakiske etikk⁶¹ rede for tre typer av vennskap. For det første er det de som blir venner på grunn av det nyttige. De elsker hverandre ikke for deres egen skyld, men motivet for vennskapet er de goder de kan få ut av hverandre. Den andre formen for vennskap går ut på hvilken nytelse dette vennskapet kan gi, og på samme måte som med nyttevennskapet, er disse former for vennskap tilfeldige og lettoppløselige. Det vennskap jeg sikter til, er det Aristoteles omtaler som den tredje formen. Dette er et vennskap som oppstår mellom gode mennesker som er like i dyd, hvor vennene elsker hverandre for sin egen skyld, Aristoteles sier det slik:

⁵⁶ Andersen 1993 s. 196 – 197.

⁵⁷ Løgstrup 1971 s. 233.

⁵⁸ Løgstrup 1971 s. 212.

⁵⁹ Andersen 1993 s. 212 – 213.

⁶⁰ Neville 2001 s. 192 – 223.

⁶¹ Aristoteles 1999 s. 92 – 96.

Og folk ønsker godt for sine venner, for deres egen skyld, ikke ut fra en sinnsbevegelse, men ut fra en holdning. Og de som elsker sin venn, elsker det som er godt for dem selv. For når en god mann blir venn, blir han et gode for sin venn. Hver av dem elsker da både det som er godt for ham selv og gir likt tilbake ved å ville den andre godt og ved å glede ham. For vennskap sies å være likhet, og begge disse ting synes å forekomme mest i vennskap mellom gode mennesker⁶².

Vennskap som dyd er et vakkert utsagn. Det at denne relasjonen løftes opp som en nødvendighet for et anstendig og godt liv, er tankevekkende. Samtidig sier det også noe om hvor sjeldent og dermed hvor varsomt vi må vokte og bygge denne relasjonen, hvis vi er så heldige å ha et eller flere slike vennskap. Slik jeg skjønner Aristoteles, er det bare denne tredje formen for vennskap som er et virkelig gode og dermed vil de andre vennerelasjonene, når nytten og nytelsens kortvarige effekt forsvinner, være noe ufullstendig, som en beveger seg sirkulært innenfor ved stadig å måtte skaffe seg ”erstatningsvenner” for å dekke behovet for dyd. Likevel vil jeg påstå at både nytte og nytelse er viktig i vennskap. Problemet ligger i om det utelukkende er det som holder vennskapet oppe. Behov er noe sårbart, personlig, vakkert, unikt og vanlig. En god venn kan tåle å forårsake ubehag ved å stille spørsmål. En venn som bare er ute etter å utnytte, gidder ikke det. Derfor er også ubehag noe som kan føre til vekst i et godt vennskap. At vennskap er en dyd, høres bra ut så lenge det også rommer handling og samvær, og ikke kun er en ide. Vennskapet som et gode eller som en dyd, behøver heller ikke bare ses på som en ideologisk eller etisk tenkning. Det kan også ses på som en virksom kraft som er med på å motvirke det destruktive i blant oss, og dermed opererer på skapelsens side.

Vennskapsmetaforen er nyttig, men den innehar også begrensinger. Det må tas de forbehold som Aristoteles også omtaler, at det i vennskapet ikke skal være en skjult nytteagenda, kun til bruk for egen materiell eller sosial vinnings skyld. Samtidig er dette erfaringsbasert kunnskap som noen ganger vil komme i konflikt med fagteorier. Disse vil kunne være til hjelp i å avdekke fordreidheter og sikre større bredde i overveielser en gjør, sammen med sin venn.

⁶² Aristoteles 1999 s. 96.

Selv kjenner jeg at Løgstrups presentasjon og tanke om rolleombytingen er noe jeg har lyst til å nikke bekreftende til. Dette er noe jeg selv aktivt benytter meg av, og som jeg synes fungerer som en adekvat språkliggjøring av teori og praksis, bedømmelse og handling. Likevel sier min hermeneutiske erfaring at noe mangler i presentasjonen av denne rolleombytingen. Jeg savner et fokus på en utprøvelse av at min innlevelse og tolkning av den andres behov, faktisk stemmer overens med de behovene og den tolkningen den andre har. Problemet er at vi ofte går til fullbyrdelsen eller handler direkte uten å sjekke ut hva den andres behov er. Nettopp i det å spørre etter den andres behov, ligger respekten som et fundament for det gode vennskap. Da vil jeg min venn vel. Jeg overlesser ikke vennen med mine fantasier og behov for å handle. Jeg bruker tid på å lytte og svarer ut fra det jeg hører.

Min erfaring har lært meg at når jeg for eksempel stiller spørsmål om ønsker, kan ønskene eller behovene virke overraskende, eller de kan bli presentert i en helt annen prioritert rekkefølge enn den jeg fant naturlig. En annen side ved dette er at opplevelsen eller vektleggingen av en situasjon, også vil være farget av ulike forutsetninger og utdanningstradisjoner. Mitt poeng er at det er viktig med en utprøving av tolkningene, slik at en gjennom dialog kan søke bekreftelse, korrigerende og medbestemmelse. Denne utprøvingen etter den andres mening og oppfattelse, ligger i empowerment-tenkingens metode og natur. Ideen og fullbyrdelsen av nestekjærlighetsbudet og den gyldne regel opererer i en gjensidig dynamisk påvirkning av hverandre. Gjensidigheten i begrepene gjør en i stand til medmenneskelig (etisk og faglig) å gi et motsvar til den andres nød. En får muligheten til å gjøre en forskjell, lindre lidelse eller sagt med Løgstrups ord, opprettholde det skapte.

4.5 NÅR FORTELLINGEN BLIR VEIEN VIDERE

Mange er i dag opptatt av den narrative tradisjonen. Mennesker har en livshistorie, og i denne ligger det mange mindre historier. En viktig påpekning er at menneskets historie ikke bare er en eneste historie, men flere historier som kan betraktes, tolkes og oppleves fra ulike vinkler. I våre livshistorier utvikler det seg ofte en dominerende historie, som det i nye faser av livet kan være nyttig og viktig å revurdere. Ved å gå tilbake til egen historie og se om igjen på hva den rommer, kan en kanskje oppdage

nye sider som kan bety noe for livsmotet og for selvforståelsen. Gjennom fortellingen utdypes og nyanseres historien, noe som igjen kan virke forløsende, fordi selve fortellingen rommer en skaperkraft, en kraft som taler både til den som forteller og til den som lytter.

En av de viktigste kvalifikasjonene for en hjelper i en krisesituasjon er tilstedeværelse. Det gjelder å romme og ta imot det som kommer frem på en konsentrert, åpen og våken måte. Fortellingen gir en avdekking av personens selvbylde og dennes verdensbylde. Det er gjennom språket eksistensen og følelsene snakker eller kommer til uttrykk, og det er gjennom språket en kan komme den andre i møte. Språket gir inngangen til hvilke områder personen snakker og lever åpent og fritt, og på hvilke områder personen lever avlukket og innsnevret. For å kunne hjelpe og komme den andre i møte, må en kunne forstå seg selv og sin livsverden. Uten veien om egen livsverden kan en nok være flink til å hjelpe til med praktiske gjøremål og komme med mange velmenende uttalelser, men spørsmålet blir om en evner å trøste? Uten aktivisering av egen livsverden tror jeg en lett kan gå i den fellen at trøsten mer eller mindre tilfeldig blir delt ut, og likeledes vil det være vanskelig å sikre seg tilbakemeldinger på hvordan trøsten, hvis den blir tatt i mot, oppleves.

Presten har et fortrinn fordi det ikke like tydelig, som hos psykologer og andre terapeuter, kommer frem at en er betalt for å sitte å høre på personen som er i behov av en samtalepartner. Presterollen innehar en veridtydelighet. Uavhengig av hvor flink presten selv er på å være tydelig, vil rollen som prest være til hjelp, fordi en forventer at en prest vil respektere og ta livssynsspørsmål på alvor. En av de største forskjellene jeg har opplevd mellom det å etablere samtaler som sykepleier og vikarprest, går ut på tydelige og positive forventinger til presten. En annen vesentlig forskjell er at presten i utgangspunktet har personens tillit og slipper å bruke tid på å bygge eller kjempe frem en allianse.

Som sykepleier på en akutt-psykiatrisk avdeling går mye av tiden med til å bli testet, og til å bygge allianser. Målet er at pasienten skal tørre å fortelle sin historie, med de plager og symptomer han eller hun kjenner på og sliter med. Utfordringen er at pasientene oftest er der mot sin vilje. De mangler sykdomsinnsikt og er der under paragrafen om tvunget psykisk helsevern. Det er ikke uvanlig at den som er i behov

av hjelp, har hatt skremmende og sjeldne opplevelser som han eller hun ikke våger snakke om. Dette kan det være mange grunner til, men frykten for å få flere medisiner, eller for at oppholdet på avdelingen skal bli langvarig, kan være noe av forklaringen. Noen ganger er også pasienten for dårlig og har rett og slett mistet evnen til adekvat språkliggjøring. Enten blir samtalen så springende og assosierende at det er vanskelig å finne ut av innholdet, eller så har det oppstått det som blir omtalt som tankeblokk, som gjør at tankene ikke finner veien ut. Psykotiske opplevelser, stemmer, hallusinasjoner eller åndelige funderinger kan være rystende og mange ganger ensomme og skremmende erfaringer. Hvorfor en ikke tør snakke for mye om dette til behandlingsapparatet, er kanskje ikke så underlig. Det skal skrives rapporter, og symptomene skal blant annet brukes for å komme frem til diagnose og medisiner. Hos presten kan pasientene komme frivillig og i den visshet at presten har en taushetsplikt som ikke kan brytes, med mindre pasienten forteller om konkrete suicidale planer eller om å ta liv. Presten skal ikke lete etter symptomer som skal nedtegnes, og kanskje aller viktigste for pasienter i psykiatrien, er at presten ikke er en del av systemet. Da jeg som prestevikar spurte pasienten om han eller hun hadde snakket med behandleren sin om stemmer de hørte, eller om de uvanlige opplevelsene de hadde opplevd, var svaret ofte nei, eller at bare deler av opplevelsene var blitt formidlet. Med utgangspunkt i talens åpenhet, som er det naturlige for oss mennesker, må det å tilbakeholde informasjon være krevende og ensomt. Det kan ikke være annet enn smertefullt når en har det slik at en ikke tør snakke om de tankene en stadig kretser rundt, eller om de rystende opplevelsene en har gjennomlevd. Presten har her en privilegert mulighet til å være et motsvar, og en medvandrer inn i den andres ensomme fortvilelse. Spesielt tenker jeg på den tiden det tar før en atter har gjenvunnet tilliten til verden, systemet, behandlingsapparatet og til språket.

4.6 LIVSSYNSGRUPPE

Ved hjelp av tekster, bilder, sanselig nærvær og retorisk bruk av språket, kan en som hjelper være med på at en fastlåst opplevelse av håpløshet snur, slik at det igjen åpnes opp for muligheten om at det finnes håp. Et sted hvor dette kan foregå, er i en livssynsgruppe.

Som prestevikar fikk jeg erfaring med livssynsgrupper. Meningen med en slik gruppe, er at den skal hjelpe mennesker med å avklare egne livsverdier og ivareta den enkeltes behov, utover det som er mulig gjennom sjelesorg og forkynnelse. Det at den indre dimensjonen i livet blir ivaretatt, viser seg i mange tilfeller å bli en kilde til liv og vekst. En livssynsgruppe er en samtalegruppe hvor formålet er å gi rom for å snakke sammen om eksistensielle spørsmål, spørsmål som omhandler hva det vil si å være menneske i møte med livets innhold. I en livssynsgruppe er det rom for undring og refleksjon over hva vi tror er det vesentligste for oss i livet. Gruppen kan gi en trening i å språkliggjøre og fortelle andre om hva man tenker, tror og har behov for. Å samtale om religiøse tema er noe mange har liten erfaring med. Derfor kan begynnerhjelp for å starte prosessen være viktig. En måte å gi samtalen en inngang til et tema på, kan være gjennom bruk av kulturelle uttrykk som tekst, bilde eller musikk. Fordelen med dette er at det gjerne er lettere å formulere egne tanker, når man både kan identifisere og kontrastere tankene i forhold til teksten, bildet eller musikken.

Håpet og formålet med en slik livssynsgruppe er at en gjennom nærvær og språk, kan finne egen og andres livsverden igjen, og kanskje avhjelpe noe av avmakten, fortvilelsen og ensomheten som kommer til overflaten når en kjenner seg rammet i livet. Erfaringen fra livssynsgruppene har vist meg at behovet for å etablere disse samtalene er stort, og at deltagerne, selv med store og akutte påkjenninger i egne liv, viser stor gjensidig raushet og støtte overfor hverandre. På meg virket det som om deltagerne ga hverandre noe vi i behandlingsapparatet ikke klarte å tilfredstille. Dette er noe som sykehuspresten privilegert kunne tilrettelegge for gjennom å etablere og lede en livssynsgruppe.

4.7 EMPOWERMENT OG ANSVARLIGGJØRING

M. Lundemark Andersen og K. Vinther – Jensen, definerer i sin bok ”*Empowerment i praksis: et sundhedsfremmeprojekt for arbeidsfrie*” empowerment på følgende måte

Empowerment bygger på en holdning og et menneskesyn, hvor utgangspunktet er at alle mennesker har ressurser og kapasitet til at definere egne problemer og utvikle handlingsstrategier, der forholder sig til problemene på en for dem forståelig og håndterbar måde... Vi tror på, at

mennesker ønsker å få det bedste ud af deres liv, men vi tror ikke at mennesker alltid handler rationelt, og vi ved, at der ikke er lige vilkår for alle. Vi tror ikke på, at magt over eget liv – også i den udvidede betydning magt over forhold i samfundet, som har indflydelse på sundheden, er en gave, eksperter kan give til ikke eksperter. Vi tror på at magt over eget liv skal erobres og tilegnes for at kunne fastholdes og anvendes. Magt skal forstås som: Magt til at handle og magt over eget liv, men ikke magt over andre⁶³.

Denne danske uttalelsen og definisjonen av empowerment er politisk korrekt. Den er optimistisk, positiv og sikkert skrevet i beste mening, men er den sann? Et av mine poeng ved å bruke empowerment, kritisk teori og ansvarliggjøring i samme problemformulering, var å få med kritikken av den feilen eller faren jeg mener ligger i Lundemark, Andersen og Vinther – Jensens definisjon og bruk av empowerment begrepet. Feilen ligger i at de ser på individet, som hvis det får forholdene lagt til rette for seg, vil finne det som er best for seg selv og andre. Forfatterne ser motsetningen mellom individ og samfunn. Men faren ligger i at det ikke samtidig fokuseres på samhörighet mellom individer og på moralske krav innenfor personlige og nære fellesskap. Mennesker har berørings- og tilknytningspunkter med hverandre. Ingen kan heve seg over moralske problemstillinger eller si at konflikten mellom det gode og onde, skapelsen og tilintetgjørelsen ikke berører dem.

Det kan virke som om denne definisjonen av empowerment bygger på en oppfattelse av at det er mulig å ha makt over eget liv, uten å ha makt over andre. Makt over eget liv vil si at vi noen ganger tvinger vår vilje igjennom. Mennesker kan ikke unngå å bruke makt når det handler ut fra seg selv, fordi våre liv er sammenvevd i hverandre.

Mange hjelpetrengende mennesker har ikke kapasitet og ressurser til å definere egne problemer eller til å utvikle hensiktsmessige handlingsalternativer, som forholder seg adekvat til problemene. Dette gjelder store grupper i samfunnet, som for eksempel mennesker med Alzheimer og andre hjerneskader, mishandlede og vanskjøtte barn og unge, svært syke og døende, narkomane, lidende alkoholikere, tunge psykiatriske pasienter, mennesker som lider av alvorlig indre tomhet, eller av ødeleggende allmaktsforestillinger, som kommer til syne ved antisosiale strukturer hos karakteravvikere og ved karakternevroses. Mange av disse hjelpetrengende vil ha

⁶³ Lundemark Andersen og Vinther - Jensen 1997 s. 190.

behov for grenser og normer som kan være med på å forenkle livet, skape balanse og orden i tilværelsen, selv om det noen ganger gjøres ved hjelp av tvang. Hensynet til fellesskapet, ikke-skade prinsippet og hjelp til vern om egen integritet, må i visse tilfeller tas hånd om av profesjonelle, for en avgrenset kortere eller lengre periode. Dette er vanskelige og kontroversielle spørsmål som etisk og medisinsk krever et omfattende lovverk til beskyttelse av individ og menneskeverd. Løgstrup skriver om dette gjennom et fenomen han har kalt for urørlighetssonen⁶⁴. Urørlighetssonen er et elementært fenomen i vår tilværelse som enhver av oss gjør krav på å ha rundt vår person og våre motiver. Behovet for å ha deler av våre motiver for oss selv er gjensidig. Derfor respekterer vi normalt hverandres urørlighetssoner. Våre urørlighetssoner er med på å beskytte liv og holde våre samfunn oppe. Vår urørlighetssone og vår åpenhet i talen hører også sammen. Med andre ord handler det om våre spontane livsytringer, som bærer og holder våre forutsetninger for liv oppe. Derfor er en inngripen i menneskers urørlighetssoner meget alvorlig, fordi det blir en trussel mot vår eksistens. Rettsvern, etikk og refleksjon må hele tiden legges til grunn, og vi må kontinuerlig evaluere våre motiver. For meg er det viktig å påpeke og skape forståelse for, nødvendigheten av og retten til en viss porsjon av unormaliteter. Det normale for oss mennesker er faktisk at vi har unormale trekk. Vi bærer alle i oss potensielle muligheter for allmakt kontra avmakt, og våre drømmer kan minne oss på at vi ikke alltid har logiske og fornuftige ønsker, eller at vi til enhver tid fremstår avbalanserte og beherskede. Likeledes er det heller ikke alltid vi er villige til å akseptere virkelighetens forutsetninger, men det behøver ikke bety at vi er en trussel for fellesskapet av den grunn.

4.8 MAKT

Det er i et maktperspektiv nødvendigheten av empowerment–tenkingen, kritisk teori, LØFT og ansvarliggjøring virkelig kommer tilsyne. De representere motkrefter som skal bekjempe individer, grupper og samfunns maktesløshet, fremmedfølelse og objektivisering. Det handler om å bruke den makten en har til rådighet til frigjøring, og bærekraftige løsninger og balanserte bytteforhold. Utfordringen er bare det at det kan

⁶⁴ Løgstrup 1982 s. 161 – 174.

virke som om det mest truende et menneske kan oppleve, er å dele eller miste makt. Selv tror jeg ikke det å dele min makt med andre nødvendigvis betyr at jeg får mindre makt. Hadde jeg ment det, hadde jeg ikke på en troverdig måte kunnet beskjefte meg med empowerment-tenkingen.

Gudmund Hernes (1975) skiller mellom å ha lite makt og å befinne seg i en avmaktsituasjon. Har man lite makt, foreligger det relativt klare interessemotsetninger, og et ubalansert bytteforhold. En person er i en avmaktssituasjon hvis vedkommende ikke er i stand til å realisere den makt han eller hun er i besittelse av⁶⁵. I følge Freire blir *individet maktesløst når det inntar rollen som et objekt i forhold til sine omgivelser, framfor å være et handlende subjekt i egen tilværelse*⁶⁶.

I forholdet mellom makt og sykdom kan det oppstå en rekke sekundær effekter, fordi sykdom også kan være et redskap for å kontrollere eller styre andre. Monsen hevder at det kan være lettere å være syk enn frisk, fordi en da kan la *andre bære* en og dermed *slippe å ta ansvar for eget liv*⁶⁷. Med andre ord, sykdom gir makt i mellommenneskelige relasjoner. Det er ikke alltid like lett å skulle gi slipp på de sekundærgevinstene sykdom kan gi. Derfor er det ikke nok bare å snakke om meningsfylde. En må også i følge Monsen snakke om moral. Hun ser på moralen som en enestående aktør til å temme kaos og som en kilde til skapende samvittighet. Monsen skriver det slik:

*Jeg tror at mange psykiske forstyrrelser er moralske knuter; det dreier seg om flukt eller benektning av smerte, moralsk svikt og moralske nederlag. Det mennesket som lever i pakt med sitt hjerte, sin kjærlighet, sin verdighet og sine moralske verdier, vil være et menneske som har direkte adgang til de vitale livskildene, til livsenergien*⁶⁸.

Dette sitatet fra Monsen innehar spenninger. Det ligger en fare i Monsens bilde av psykiske lidelser som moralske avvik, fordi det implisitt kan virke som om psykiske lidelser er noe en er selvforskyldt i grunnet umoral. Med dette synet til grunn kan en

⁶⁵ Repstad 1997 s. 47 – 81.

⁶⁶ Stang 1998 s. 95.

⁶⁷ Monsen 2002 s. 104.

⁶⁸ Monsen 2002 s. 106.

trekke den slutning at psykiske forstyrrelser er noe som er selvvalgt. En slik holdning vil påføre en allerede sårbar gruppe en enorm tilleggsbelastning, ikke minst innenfor skyld-og-skam problematikken. For meg blir en slik holdning som de to første setningene innehar, moraliserende, forstått som moralens måte å være umoralsk på. Denne holdningen er på mange måter tatt med for å belyse hva empowerment ikke er. Empowerment er en bevegelse. Den går begge veier, og en er ute etter å finne mangfold av ulike svar og løsninger uten moralisme. Det er Leenderts Aalen påstand og motsvar som igjen blir aktualisert: *mens moralisering produserer håpløshet, skaper ansvarlighet håp*. Jeg kan ikke skjønne annet enn at Monsen fungerer moralistisk, noe som igjen vil fremme resignasjon og motløshet istedenfor løsning og endring. Etter min mening kan ikke moralen i dagens samfunn alene være nøkkelen til å mestre livet og temme kaoset i tilværelsen. Det er også vanskelig for meg å ha en overbevisning om moralens ensidige og enestående aktør på veien inn til livskildene og livsenergien. For meg er dette en helt umulig slutning som må avvises, fordi det vitner om en etikk uten empati. Likeledes vil jeg også advare mot en holdning som antar at en benytte egen sykdom for å komme i en maktsituasjon. Det er klart dette forekommer, men som fordom og forforståelse vil det være meget uheldig for det mellommenneskelige møtet. Selv tror jeg det er mer fruktbart med et biokjemisk og dynamisk syn på psykiatriske lidelser, eller ”moralske knuter”, som kombinerer det humanvitenskapelige og det naturvitenskapelige kunnskapsområdet i en dobbel synsvinkel⁶⁹. Det kan virke som om Monsen også selv sliter med å få dette til å gå opp, siden hun også hevder at sorgen over tapte muligheter kan være med på å gi ro og perspektiver i møte med det forgjengelige som rammer alle, uavhengig av moralsk ståsted⁷⁰. Jeg er helt enig i at moralen i senere samtid har fått for liten oppmerksomhet, noe også Løgstrup peker på i vår skamløshet med naturen. Selv om moralen kan brukes til mye, er den neppe alene en vei til livsenergien. Moral er en holdning, veiviser, et gode, men det er ingen panasé.

Likevel finner jeg sitatet, med sin vekt på de moralske verdiene som adgangsåpnende til livskildene, interessant. Utfordringen er å komme i posisjon eller skape rom for at en på det fortrolige og personlige planet skal få adgang til livsenergien.

⁶⁹ Cullberg 2000.

⁷⁰ Monsen 2002 s.109.

Kommunikasjon på dette planet er helsebringende, og presten kan komme i posisjon, hvis han eller hun evner å ta imot den andres virkelighet med de tanker og følelser dette innebærer, i et fritt og åpent landskap. Som prestevikar fikk jeg ofte del i en uttrykt lettelse over det å kunne være oppriktig om egne følelser og tanker. Det var et tydelig behov for å bevege seg ut i det ukjente og ut i det skremmende som egne tanker og følelser kan inneholde. Målet og behovet var å få kontroll over kaoset og leve med det uten at det tappet en for livsenergi. Det er først når en åpent våger seg ut i det ukjente at en kan endre eller skape nytt. Selv syns jeg det å få være sammen om å etablere et slikt fritt og åpent landskap, er noe av det mest skapende, spennende og oppkvikkende jeg kan tenke meg, fordi det inneholder så mye avlæring, avskamming, endring og flyt av mening og håp. Min påstand er at empowerment–tenking, kritisk teori med LØFT og ansvarliggjøring er en mer fruktbar tilnærming, metode og holdning til å etablere veien inn til livskildene enn moralen alene. Dette er fordi en av fordelene er at en kan glemme det private, og isteden rette fokuset på å gripe mønstre og strukturer. En er i dette landskapet ikke først og fremst opptatt av skyld og straff, men fokuset er å skape forbedringer til alles beste. Det handler om å komme i posisjon til å heve seg over det en umiddelbart kjenner på og erfarer. Det handler like mye om det å lytte som å uttrykke seg, være nær eller ta avstad, forsones eller kjempe. Moralene innehar alle disse kvalitetene, men med Monsens holdning blir den moraliserende og omvendt. Derimot vil jeg hevde at moral brukt med empowerment–holdning, vil kunne være en av metodene presten kan bruke for å fremme livsmot i møte med sykdom og vanskeligheter.

4.9 MENNESKEVERD OG LIKHET

Humanismen har på en særskilt måte vært opptatt av menneskeverdet, dette at mennesket innehar en ukrenkelig verdi. Den kanskje aller mest kjente definisjonen av menneskeverdet er skrevet av I. Kant⁷¹, og går ut på at mennesket aldri bare må ses på som et middel til å oppnå et mål, men alltid må betraktes som et mål i seg selv. Også innenfor kristendommen har mennesket en slik ukrenkelig verdi. Her begrunnes ikke verdet ut fra mennesket selv, men ut ifra menneskets forhold til Gud og dets plass i

⁷¹ Fuglsang og Olsen 2004 s. 212

skaperverket, som Gud i følge Bibelen har gitt mennesket. Menneskeverdet er med andre ord ikke avhengig av hvilke roller, status eller kjønn en innehar. Det holder å være menneske. Som idé er anerkjennelsen av menneskeverdet lett å enes om, men anskuelsen av menneskeverdets ukrenkelighet og likeverd fører ikke automatisk til rettigheter av politisk, økonomisk eller demokratisk art. I vår tid er det først og fremst FNs menneskerettigheter som uttrykker og verner om et slikt ukrenkelig menneskeverd. Dessverre er det stadig eksempler på brudd på disse menneskerettighetene, noe som beviser rettighetenes livsnødvendige plass i dagens verden til beskyttelse for individer, grupper og samfunn, særlig nå som det begynner å gå opp for oss hvilke store muligheter og konsekvenser den moderne medisin har åpnet opp for innenfor genteknologi, livsforlengelse og fostervannsdagnostikk. Derfor må menneskeverdet ses i sammenheng med rettighetene, og begrepet trenger en videre operasjonalisering. Menneskeverd og basale rettigheter hører sammen. En basal rettighet som er mulig å gjennomføre, er å la mennesker få komme til uttrykk. Det er ikke gitt at det som kommuniseres når en fullbyrdelse, men det handler om retten til å bli inkludert i et forhandlingsrom, slik at det er mulig å få være med å påvirke eller verne om egne og andres behov.

I realiteten lever vi i et samfunn som på tross av en tankemessig tilslutning til menneskeverdet, graderer mennesket etter kriterier knyttet til helse, sosioøkonomisk status, kjønn og alder m.m. Derfor kan en nyttig måte å tenke seg den sosiale virkelighet være å konstruere den omkring roller mennesket innehar eller inntar. Roller er knyttet til sosiale posisjoner mennesker imellom og virker styrende for hvordan mennesker forholder seg til hverandre. Rollene er med på å bestemme hvilket ansvar, hvilke forpliktelser og hvilke forventninger en blir møtt med i mellommenneskelige relasjoner. I vår kultur kan det virke som om det å fremme symmetri i alle relasjoner ligger som en grunnleggende norm. Likevel vet alle at dette ikke er tilfelle. Vi innehar ulikheter, og ideen om likhet har man i dag gått bort i fra. Løgstrup sier det slik:

Lighed er først noget der opstår af, at den ene gør den anden til sin ligemand, eller at samfundet gør alle til ligemænd for eksempel for loven og ved valgurnen, på trods af deres ulighed i udrustning⁷².

⁷² Løgstrup 1982 s. 121.

Videre skriver Løgstrup:

Kort sagt, for et menneskes betydning og værd findes der ingen målestok, og når der ikke gør det, er mennesker lige. Også den lighed må vi give et navn, og jeg vil foreslå at kalde den kosmisk⁷³.

Menneskene er kun like i kosmisk forstand, men politisk og demokratisk er det viktig å strebe etter likheter for utfoldelse og realiseringer av egne ønskede mål og i samsvar med menneskerettighetene. Det handler om å være seg bevisst sitt menneskesyn, og gi et svar på hva et menneske er. Det synliggjør at menneskesynet setter seg i våre kropper og kommer til uttrykk i våre møter, og at vårt menneskesyn gjennomsyrrer mitt blikk, mine ord, min stemme, min hørsel og mitt håndlag. Menneskesynet hjelper meg til å lytte meg frem til det spesielle og unike ved personen, og jeg kan erkjenne at mennesket er uerstattelig, om enn ikke uunnværlig,. I dette møtet vil også vår likhet være synlig, og virkeliggjørelsen av den gyldne regel vil komme til overflaten. Vår likhet minner oss på at vi må handle slik at tilliten, åpenheten, kjærligheten og livsmotet spilles inn i relasjonen. For å få til dette må en tørre å møte hele personen, og det tror jeg ikke er mulig før en selv er blitt en hel person eller hel prest. Derfor vil en debatt om hvordan vi som prestestudenter kan bli hele prester, være nødvendig. Vi trenger også en debatt om hvordan omsorg og menneskesyn kan læres og utøves. Mitt bidrag til denne debatten vil være bruk av empowerment–tenking og metode.

I forlengelsen eller kanskje i forkant av debatten om menneskeverd og rettigheter, kommer klokskapen. Det er klokt å gi den andre muligheten til plass, makt og rom til å søke lykken. Selv om klokskap, skjønn, forstand og handlingsfornuft er holdninger som ikke er det samme, virker de sammen, utfyllende og veiledende i forhold til praktiske situasjoner og handlingsvalg. Aristoteles uttrykker det slik:

Alle disse holdninger peker, som man skulle vente, mot samme punkt. For når vi taler om skjønn og forstand og klokskap og fornuft, så er det de samme vi tiltror å ha skjønn og fornuft og som er kloke og forstandige. For alle disse evner gjelder det endelige, dvs. enkelttilfellet, og at man er i stand til å bedømme de ting som den kloke tar stilling til. For hva som er rimelig, er felles for alle gode mennesker i deres forhold til andre⁷⁴.

⁷³ Løgstrup 1982 s. 128.

⁷⁴ Aristoteles 1999 s 67.

Det er klokt og nødvendig å fastholde at vi ikke kan snakke om menneskeverd uten samtidig å snakke om rettigheter. *For hvor den ene dyd – klokskapen – foreligger, forekommer de alle*⁷⁵.

På det relasjonelle planet er hjelperen i en situasjon hvor den som søker hjelp, er avhengig av dennes anerkjennelse. Dette er en maktsituasjon, fordi den som søker hjelp ofte er sårbar, redd og engstelig, og som ved enhver makt, kan den brukes eller misbrukes. Denne maktsituasjonen kan positivt brukes til å ta vare på behovene den hjelpesøkende har, uten at personen behøver å undergrave sin selvstendighet. Likeverdet kan opprettholdes selv om posisjonene er ulike. Selv om mange helpere misliker denne maktsituasjonen, tror jeg ikke løsningen ligger i å undertrykke denne realiteten, men å være seg den bevisst. Denne bevisstheten slår også tilbake på hjelperens sårbarhet, fordi hjelperen ikke kan vite om han eller hun vil nå inn til den hjelpesøkende, eller om en lykkes i å få til et samarbeid. Denne sårbarheten til hjelperen tror jeg ikke alene det er mulig å løse ved hjelp av metodiske grep og teknikker, men gjennom aktivisering av egne livsverdier i en vedvarende erkjennelsesprosess, slik erkjennelse tidligere i oppgaven ble beskrevet som veier til ansvarliggjøring, livsmot og håp.

Robert Skelton mener en bør ta på alvor holdningen om at den profesjonelle, tross alt, vet best. Med utgangspunkt i dette synet har han laget følgende definisjon:

*Bemyndigelse innebærer å få deg til å handle på en måte som jeg, eksperten, på forhånd visste var bra for deg, samtidig som du blir oppmuntret til å tro at det opprinnelig var din idé*⁷⁶.

Dette sitatet innehar paradokser ved at det både er og ikke er empowerment, for vedkommende som blir utsatt for denne typen bemyndigelse, blir unektelig litt lurt. Samtidig som hvis eller når jeg blir utsatt for dette, og opplevelsen er at det er bra for meg, syns jeg det er en helt grei måte å bli lurt på. Det er i grunnen liten forskjell på dette og vanlige pedagogiske grep innenfor sosialisering av barn og unge. For å kunne benytte denne bemyndigelsen, er det viktig å fastholde at eksperten er mervitende og

⁷⁵ Aristoteles 1999 s 71.

⁷⁶ Stang 1998 s. 37.

ikke bedrevitende. Det er også viktig å fastholde at merviten ikke bare er forbeholdt hjelperen. Den som ikke blir regnet som eksperten i møtet, innehar også områder han eller hun er mervitende. Dette poenget savner jeg i Skeltons definisjon, hvor det kan virke som om bevegelsen i møtet, går fra eksperten til den hjelpesøkende uten en forståelse av at et møte er en dynamisk prosess. Etter min mening er det ikke nødvendigvis eksperten som får deg til å handle, men eksperten som sammen med den hjelpesøkende, aktiverer og drar nytte av den andres merviten, samtidig som eksperten gir av sin egen. Det handler om prinsippene innenfor LØFT, *forandre meg så jeg kan være som jeg er*. Det som er viktig å fastholde, er ansvaret og forpliktelsen eksperten innehar i møtet og ivaretagelsen av den andres integritet.

Dette berører også et annet spørsmål hvor empowerment–tenkingen innehar spenninger. Jeg tenker her på forholdet mellom empowerment og formynderskap eller paternalisme. Grøften for empowerment–tenkingen er faren for å tillate for mye medvirkning, og grøften for formynderskap er å tillate for lite av dette med maktesløshet og sviktende handlingskompetanse som resultat.. Derfor er en kontinuerlig refleksjon rundt dette forholdet påkrevd. Vårt velferdsamfunn er bygd opp rundt en rekke situasjoner hvor systemene har makt over borgerne, eller hvor det foreligger forventinger til formynderskap til ulike fagroller, enten dette er samfunnsmessige forventinger eller noe rolleinnhaverne selv pålegger seg. Her kan bemyndigelse virke som en trussel ved at den undergraver muligheten for tradisjonell, paternalistisk maktutøvelse i rollen som fagutøver. Det er å gå bort fra formynderskapet med makt over til utgangspunktet makt til. Overgangen fra makt over mot makt til gjøres i empowerment–tenkingen ved at den profesjonelle i utgangspunktet skal ha så få parate svar som mulig. Oppgaven er heller det å stille spørsmål for å avdekke den enkeltes behov, og finne frem til realiteten ved å la personen beskrive seg selv og sine muligheter. Antagelser og formodninger om hvordan den enkelte er eller hva han / hun kan klare, hører ikke med i begrepet. Dermed kommer også den siden frem at den enkelte kan velge å snu prinsippet om selvbestemmelse til egen vinning der hvor det gagnar ham / henne. R. S. Natvig skriver det slik:

Å innvilge et menneske autonomi kan bety at personen gis anledning til å ta sjanser og stå ansvarlig også for uheldige valg. På engelsk kalles denne retten for "The dignity of risk"⁷⁷.

Det må ikke oppstå en situasjon der presten benytter empowerment-strategier for å fraskrive seg ansvar, for så å legge det over på den hjelpetrengende. Derimot bør det foregå en åpen prosess hvor personen gradvis trenes opp til å mestre det ansvaret det er å bestemme over egen utvikling. Et annet aspekt er om det er ansvarlig å tvinge mennesker til å velge selv. Ikke alle føler det like komfortabelt å skulle treffe egne valg. Bak dette ligger det mange forskjellige årsaker. Her må en også respektere dette som et selvstendig valg.

Retten til autonomi kan føre til at en person forventes å ta mer ansvar enn det vedkommende egentlig ønsker.... Det å fraskrive seg sin rett til autonomi, kan også være et autonomt valg⁷⁸.

Menneskets sårbarhet kan komme til uttrykk på ulikt vis. For å illustrere veien fra maktesløshet til handlende subjekt, beskrevet med empowerment, vil jeg komme med noen erfaringer. Denne fortellingen er hentet fra egen praksis på en intensivavdeling. Der møtte jeg en ung mann som nylig hadde brukket nakken etter en stupeulykke. Han var delvis avhengig av respirator og helt kompensierende sykepleie for å få dekket egenomsorgsbehovene og -kravene. Fordi pasienten var tilkoblet respirator, kunne han ikke gjøre seg forstått verbalt. I møte med pasienten kom det tydelig frem at det var noe han ønsket å formidle. Selv ved bruk av ekskludering, "har det noe med dette å gjøre", piktogram, symboler eller ved hjelp av konen, klarte jeg ikke å finne ut av hvilket budskap han ønsket å formidle. Det behandlende team kom frem til at pasienten skulle bli presentert for en talekanyle og få opplæring i bruken av denne. Etter en del forsøk lyktes det pasienten å tale gjennom kanylen. Det strålende smilet, og lettelsen som lyste ut av hans øyne, gjorde inntrykk.

I det pasienten lærte å snakke ved hjelp av kanylen, ble han igjen i stand til verbalt å uttrykke egne tanker, følelser og behov. Han gjenvant eller fikk tilbakeført egen kontroll og makt. Han ble igjen et handlende subjekt i forhold til sine omgivelser. Dette er kort fortalt hva talekanylen kan representere for pasienten på det individuelle

⁷⁷ Natvig 1998 s. 119

⁷⁸ Natvig 1998 s. 119.

plan. Sett i lys av at han også er en del av en familie, vil en talekanyle også ha mye å si for det relasjonelle, i første omgang med kone og barn. Pasienten har fått makt til verbalt å kommunisere med sine kjære. Dette vil også ha betydning for hvordan familien skal bearbeide og takle den nye oppståtte situasjonen. På det systemteoretiske nivået blir talekanylen, bokstavelig talt pasientens eget talerør.

4.10 JESUS OG EMPOWERMENT

En sentral kjerne i kristendommen er at Gud ble menneske gjennom Jesus fra Nasaret. Med dette som utgangspunkt har den teologiske dogmatikk utarbeidet en rekke tanker om den såkalte to–natur–lære. De to naturer er den guddommelige og den menneskelige, og begge er de nedfelt i Jesus, som dermed både er sann Gud og sant menneske⁷⁹. Ved å fastholde at disse to naturer ikke kan skilles ad, men gjensidig holder hverandre i live, slik distinksjonen mellom paradokset skapelse og tilintetgjørelse også gjør, kan en hevde at Jesus er underlagt de spontane livsytringene. Eller sagt litt klarere, han er fullbyrdelsen av dem. Jesus er de spontane livsytringenes mester som gjennom ord og handling viser oss hvordan vi best kan leve med oss selv og våre medmennesker under og med livets paradokser.

Jesus blir som et mulig speil der en kan utprøve skjønn og refleksjoner på eller mot. Det er kristologi i bruk hvor Jesus blir en nestekjærlighetsmetode, som gjennom å predike evangeliet og helbrede syke, viser vei til, eller peker på Gudsriket. Slik G. Wingren fremholdt idet han skrev om verdensmisjonen og diakonien⁸⁰. For meg er den Jesusskikkelsen jeg mener å finne i evangeliene, en ”empowermentmann”, fordi Jesus søker å bemyndige og forsone individer, grupper og samfunn som helhet ved å peke bortover mot nesten, nedover og oppover fra og mot Gud. Jesus blir som en veiviser som peker på opprettholdelsen av det skapte, gjennom fullbyrdelsen av livsytringene.

Bibelen er full av fortellinger med gjenkjennelsesverdi. Det er fortellinger som omhandler menneskelivet på så mange måter, og om hvordan Gud kommer

⁷⁹ Løgstrup 1982 s. 173 – 174.

⁸⁰ Wingren 1960 s. 163 – 180.

menneskene i møte i våre konkrete livshistorier og situasjon. I Bibelen benyttes fortellinger til å språkliggjøre og bearbeide erfaringer, bekrefte følelser knyttet opp mot våre allmennmenneskelige erfaringer med levd liv. For meg er det naturlig å peke på at Bibelens bruk av fortelling sammenfaller med narrasjon som metodisk hjelp til å forstå kunnskap i form av ”know how” og som bevisstgjøring av hva som er god praksis, samtidig som det minner oss om vår etiske forpliktelse for nesten og skaperverket. Likeledes vil Bibelens livsnære fortellinger kunne gi retning, støtte og hjelp til å fremme livsmot og håp. Bibelfortellingene setter våre liv inn i en helhetlig ramme og inviterer oss alle til et fellesskap, hvor vi blir gitt identitet og tilhørighet. Det er fortellinger som gjenreiser verdighet, gir retning til tjenesten som gjensidig forsoning og helbredelse, og fortellinger som kan gi trøst, sette ord på eller kanskje gi noen nye ord til hele spekteret av menneskers følelser av smerte og glede. Det er fortellinger som kan brukes og kanskje være med på å åpne opp for håp, endring og akseptasjon, eller der hvor personen ikke klarer dette, så er fortellingene også store nok til å romme også dette. Bibelen kan være en inngang til å finne eller bli funnet i sine livskilder og gjennom dem bli bemyndiget til atter å ta i mot sitt livsmot, frigjøre seg fra de kretsene tankebevegelsene og fremme egen og andres sunnhet gjennom livsytringene.

4.11 EMPOWERMENT ET GJENSIDIG BEGREP

Empowerment som metode er interessant fordi den gjensidig og samtidig virker på begge parter i prosessen, både den som hjelper og den som blir hjulpet. For hjelperen er det en holdning og metode som har innvirkning på det anvendte menneskesynet, som en metode som tar høyde for den mellommenneskelige prosessen som oppstår i møte med den enkelte. Den profesjonelle må derfor også selv gjennomgå en empowerment- prosess som en forutsetning for å forstå sin rolle og funksjon som profesjonell.

Empowerment er vel brukerinnflytelse , ansvar for eget liv og egen situasjon, gå ind og deltage noget mere i det og bestemme noget mere over sit eget liv. Men det er også en form for aflæring af vores automatiske måder at gøre tingene på, hvis man har tillært sig at bestemme over beboerne eller tage for meget over. Vi må prøve at aflægge nogle af de der magtting, hvor vi bestemmer over dem og siger, hva de skal, og hvornår de skal gøre det. Det er

for meget omklamring og omsorg i for eksempel at komme med råd hele tiden, hvor beboerne i virkeligheden godt selv kunne, hvis vi satte os ned og snakket med dem. Men det tager selvfølgelig tid⁸¹.

Koblingen mellom empowerment og ansvarliggjøring er viktig, fordi tenkningen bygger på et syn om at empowerment er ”smittsomt” Hvordan vi som prestestudenter blir møtt av våre veiledere og rollemodeller vil igjen vises i våre egne møter som ferdige prester. Dermed vil empowerment–tenkingen også stille krav til utdanningsinstitusjonene og veilederes anvendte menneskesyn og forvaltning av studentenes tid, vektlegging av pensum, forberedthet m.m. I boken *Det handler om å lære*⁸², skriver E. M. Smestad Wisløff om viktige pedagogisk prinsipper for lærere i møte med studenter. Oppsummert vil den omsorgen, interessen og de holdningene læreren møter sine studenter med, ha betydning for hvordan de som studenter og ferdigutdannede vil møte klienter, pasienter, pårørende og andre kollegaer.

Med denne lærdommen i bakhodet kunne det vært interessant å se på de strukturelle sidene ved presteutdanningen, de pedagogiske prinsippene undervisningen bygger på, og hvordan lærernes holdninger og behandling av studentene kommer til uttrykk.

4.12 FORSONING OG HELBREDELSE

Teologen K. Barth kom med et viktig bidrag i synet på forsoning ved at han i sin forsoningsteologi avsto fra å skulle skape en juridisk logikk⁸³. Han åpnet opp for spørsmålet om straff var en helt nødvendig gjengjeldelse og forutsetning for tilgivelse og forsoning. Barth utarbeidet i sine teser om forsoning et syn på forsoningen som *et værk af Guds frie barmhjertighed og at dommeren bliver den dømte*⁸⁴. Resultatet av dette perspektivet ble at Gud både er offeret og gjerningsmannen nær. I følge Barth seiret Gud over det onde ved å ta lidelsen på seg som deltagende i de lidendes smerte, både offerets og gjerningsmannen. Vi mennesker lever også under dette paradokset vi er samtidig både ofre og gjerningsmenn. Når en dømmer en annen, dømmer en også seg selv og motsatt, når en tilgir en annen tilgir og forsoner man også seg selv.

⁸¹ Lundemark Andersen, Nørlund Brok og Mathiasen 2000 s. 63.

⁸² Smestad Wisløff 1998.

⁸³ Busch Nilsen og Grenholm 2004 s. 162.

⁸⁴ Busch Nilsen og Grenholm 2004 s. 162.

En størrelse innenfor den frigjoringsteologiske tenkningen som peker på dette, er J. Sobrino. Han hevder at forsoningen en møter gjennom Jesu sår, skaper helbredelse⁸⁵. Løgstrup ville etter min mening ha omtalt den samme forsonende helbredelsen som sunnhet, eller overskudd til å omfavne eller legge til rette for de spontane livsytringene⁸⁶. Paradokset er at Jesu sår, i dag identifisert gjennom de fattiges sår eller den andres lidelse, er det som skal til for å gi meg helbredelse. Det er gjennom forsoningen eller møte med den andre at jeg kan se mitt liv som en velgjerning, med det resultat at jeg motiveres og ansvarliggjøres til å øve vel mot andre. Forsoningen, helbredelsen, sunnheten og overskuddet skaffer jeg meg ved hjelp av veiledningen og åpenhet for livsytringene. En viktig påminnelse er at de spontane livsytringene ikke lar seg anvende, kun fullbyrdes. Resultatet av denne erfaringen og tankerekken er også en bevisstgjøring av at ansvaret for nesten er noe en stadig arbeider seg dypere og dypere inn i, ikke bare som krav, men også som dyd eller gode. Denne dynamiske bevegelsen mellom å se sin egen forsoning og helbredelse gjennom møte med den andre, var på mange måter det jeg så skjedde i livssynsgruppen. Det er gjensidigheten i nestekjærligheten som hjelper en selv og andre til å gå fra kaos mot samling, forsoning, mestring, helbredelse og helhet.

Forsoningens og helbredelsens dynamiske bevegelse er også viktig å være seg bevisst, i forhold til motivene vi har for å velge de yrkene vi gjør. Et viktig bidrag i så måte er at vi må ha et bevisst forhold til at mange av oss velger å gå inn i omsorgsykker med bakgrunn i at det også gir oss forsoning og helbredelse. Poenget er at det går an å se dette som en gledelig sekundærgevinst og ikke som en trussel mot profesjonaliteten. Faktisk tror jeg denne erkjennelsen vil virke motsatt, som en hjelp i profesjonaliteten og til å se gjensidigheten i møtet.

4.13 EMPOWERMENT SOM ETISK REFLEKSJONSMODELL

For å belyse og eksemplifisere empowerment som etisk refleksjonsmodell litt nærmere, vil jeg anvende erfaringer fra frigjørende sykepleierstrategier. J. B.

⁸⁵ Sobrino 1993 s. 225.

⁸⁶ Løgstrup 1978 s. 225 -263.

McKinlay⁸⁷ er opptatt av frigjøring fra helseproblemer, og fokuserer på de forholdene i samfunnet som skaper disse problemene. McKinlay legger følgende narrativ til grunn for sin refleksjon:

En lege, som står på stranden ved en stri elv, hører ropet fra en mann som er i ferd med å drukne. Legen hopper ut i elven, griper fatt i ham – får dratt ham inn på land og gir ham livredning. Idet mannen begynner å puste normalt, høres et nytt rop om hjelp. Så bærer det på nytt ut i elven, den andre hjelpeløse blir dratt inn på strandbredden og får den samme livreddende hjelp som den første. Så – uten ende kommer flere flytende og roper. Legen blir så oppslukt av å dra dem på land og gi kunstig åndedrett at han ikke får tid til å undersøke hvem som holder på lenger opp og dytter folk ut i elven⁸⁸.

Historien illustrerer to viktige poeng og rammer etter min mening vår organisering av helsetjenesten hardt. For det første rettes søkelyset på at helsetjenesten stort sett knytter sin aktivitet ved elvemunningen, i form av overflatiske reparasjoner av allerede oppståtte enkeltlidelser. Resultatet blir at overskuddet til nyorientering og kritisk refleksjon i forhold til årsaker og forebygging, ikke får tilstrekkelig rom. Dette er en av grunnene til at jeg er opptatt og berørt av empowerment–tenkingen fordi en synsvinkel nedenfra hele tiden må ses i lys av synsvinkelen ovenfra. Med andre ord er det virkeliggjørelsen av den hermeneutiske spiral, om å se helheten i lys av delene og delene i lys av helheten.

4.14 FORDELEN MED EN PREST SOM GJØR BRUK AV EMPOWERMENT

Det er gjennom aktive, målrettede og faglig begrunnede handlinger vi som prester forsøker å oppnå en forandring, lindring, forbedring eller forsoning for de mennesker vi møter. For å mestre dette er det viktig at presten tilrettelegger møtet på en slik måte at det best mulig kan treffe og bli forstått av mottakeren. Det kan være mange utfordringer og hindringer som kan vanskeliggjøre et godt møte, alt fra dårlig hørsel og syn, fastlåste roller eller mønstre, dårlige erfaringer, redusert hukommelse eller realitetsorientering. Mitt poeng er at en i forkant av møter og situasjoner ikke helt kan vite hva som kommer, og derfor vil vi på sett og vis som prester være aksjonsforskere,

⁸⁷ Hummelvoll 2000 s. 242.

⁸⁸ Hummelvoll 2000 s. 243.

som må mestre en rekke teknikker og spontant kunne ta dem i bruk, noe som krever at dette instrumentet eller metoden er integrert i personen. Jeg mener empowerment som metode vil kunne bemyndige presten til disse møtene i forhold til god samhandling, valg av tiltak og gjennomføring. Likeledes vil empowerment–tenkingen sette presten i stand til å inkludere i situasjonen et individ, gruppe og systemteoretisk nivå som kan være med på å finne løsning og lindring på flere samtidige punkter og gjennom dette arbeide ta i bruk og nyttegjøre seg presterollens allsidige kompetanse.

En bemyndiget prest vil etter min mening kunne føle seg sikrere og tryggere og gjennom dette oppleve mestring, selv i vanskelig situasjoner. Mestring og trygghet er viktige faktorer for å skaffe seg det overskudd som skal til for å være sanselig, nærværende og tilstede i et møte. Min erfaring er at jo tryggere jeg føler meg i situasjonen, desto mer tilstede og tilgjengelig er jeg, og jeg lykkes i større grad å stille meg inntrykksåpen for den andre. Med denne økte tilstedeværelsen er min påstand at jeg vil klarer å favne mer av helheten av det som kommuniseres verbalt og nonverbalt. Empowerment–tenkingens holdning er på mange måter en bevisst forståelse av at den andre vil fortelle meg hva han eller hun trenger. Svarene er som sagt ikke på forhånd gitt. Derfor vil en prest som innehar denne holdningen, hele tiden lete etter tilbakemeldinger og åpninger som personen presten er sammen med, gir.

Empowerment er et positivt begrep som fokuserer på løsninger fremfor problemer. En annen styrke ved begrepet er at det er satt inn i en systemisk sammenheng som er med på å avdekke de komplekse sosiale, politiske, utdanningsmessige og økonomiske kreftene som former menneskers liv på en tydelig måte. Tenkingen vil også omfatte og vektlegge følgende strukturer og rammefaktorer som økonomiske ressurser, verdier, menneskesyn, innflytelse, ansvar og posisjoner, både som løsninger, men også som grenser for hva som kan være mulig å gjennomføre.

I empowerment–tenkingen stilles det klare krav til at profesjonens solidaritet og lojalitet alltid skal være hos pasienten, klienten, brukeren, den nødlidende eller den med mindre makt. Det handler om å opptre på brukeren eller den hjelpetrengendes premisser, å være en ressurs som personen fritt kan velge å benytte seg av. Med andre ord gjelder det å tåle å bli valgt bort, samtidig som en også må tåle å stå i ”*the dignity of risk*”. Det handler også om å tåle at den andre er ansvarlig for sitt liv og sine

informerte valg, selv om dette innebærer valg som fagpersonen på forhånd mener ikke er bra for deg. Når dette skjer, kan en for argumentets del kanskje hevde at da har en ikke lykkes med å bemyndige personen, samtidig som dette også synliggjør muligheten av at eksperten kan ta feil, og at personen som ekspert på eget liv, klarer å gjøre valg som på sikt blir bra, selv om det i det umiddelbare kan virke som om det ikke vil bli det.

Hvis empowerment–tenking er et motsvar til tilstander av maktesløshet, håpløshet, fremmedgjøring, hjelpeløshet, undertrykkelse, paternalisme eller opplevelse av tap og kontroll over eget liv, vil betydningen for mottaker være enorm. Empowerment-intervensjon har som mål å oppheve disse negative tilstandene, og en prest som selv er bemyndiget til metodisk bruk av denne tenkingen, vil etter min mening lettere kunne hjelpe til med å fremme en persons personlige mestringskapasitet. Presten vil ved denne metoden kunne finne frem til det som virker støttende for den enkelte og hjelpe den andre til aktiv del i problemløsning og løsning. Dette kan påvirke tilfredsheten til den enkelte og gi en opplevelse av å ha noe kontroll i en ellers kaotisk og vanskelig situasjon. Kontroll gir også en form for forutsigbarhet, noe som igjen vil kunne ha gunstig effekt for å motvirke angst og uro. Dermed kan personens krefter blir frigjort til å fremme mestringsstrategier og overskudd til å finne frem til livskildene og verdiene.

En annen effekt av denne tilnærmingen er at en når krisen har begynt å legge seg og en atter har fått fast grunn under føttene, vil kunne se sitt liv som en velgjerning. Det kan oppstå et ønske om å ville gi noe tilbake. Dette er ikke en uvanlig reaksjon, og jeg ser på dette behovet for å gi noe tilbake som en heldig smitteeffekt av empowerment – tenkingen, samtidig som jeg også tror det handler om en videre forsoning og helbredelse for personens egen del, hvor en gjennom å gi tilbake også kommer videre i egne prosesser. Dette vil også få konsekvenser for hvordan vi som kirke ser på frivillig arbeid og menighetens aktive rolle i fellesskapet som smittsomme empowerment-kilder som vil spre bemyndigelse, medvirkning og inkluderende holdninger. Vår likhet uavhengig av rollenes betydning vil kunne bringe vår gjensidige avhengighet til overflaten og gi perspektiver og fremme samhandling som er understøttet av en holdning om at vi vil hverandre vel. Med andre ord vil det få

konsekvenser for hvordan menigheten ser på presten, og på hvordan presten ser på menigheten.

Likeledes er det viktig at de frivillige ikke blir utsatt for et press, eller at presten er bevisst på at det er vanlig å utøve et visst press på seg selv i våre behov for å gjøre oss nyttige. Den enkeltes frihet og forholdet mellom involvering, må ikke føre til en grenseløs bruk av frivillighet. Det er viktig å vite at frivillighet noen ganger kan føles som et press, selv om det kanskje er skjult eller uuttalt. Det har hendt at jeg har sittet igjen med en følelse av at det i kirke- og menighetsliv er en form for skinndemokrati. Jeg tenker da på vi-vet-best holdninger og paternalisme. Dette er som kjent holdninger empowerment-tenkingen aktivt forsøker å motarbeide. Prosessene som foregår i en menighet, er ikke gode hvis menigheten opplever at den ikke blir hørt eller føler at verdier eller meninger tvinges på dem. Opplever menigheten dette, har vi mislyktes i vårt arbeide med å fremme refleksjon. Det kan også hindre at tilbakemeldingen kommer frem og demokratisk påvirkningsmuligheter minskes. Det er også viktig at det kommuniseres at det er helt greit å sette grenser for hvor aktiv man ønsker å være i frivillig arbeid.

En annen fordel med empowerment-tenkingen er at viktigheten av å bygge nettverk inngår som en integrert del av tenkingen. Det å gjøre felles og skape arenaer og rom for samhandling er viktig. Det gjelder å understøtte og legge tilrette for det som skjer når grupper samles. Jeg tenker her på at en begynner å sette ord på felles opplevelser og erfaringer. Gjennom dette vil en kunne utvikle et fellesspråk som binder sammen, som et ledd i prosessen med å danne en felles forståelseshorisont og være med på å dekke våre behov for å høre med i et fellesskap. Språkliggjøring av viktige opplevelser, meninger, fenomener og verdier er bærende byggestener i dannelsen og utviklingen av fellesskap og nettverk. Dette vil også kunne være viktige støttespillere en kan lene seg på i møte med livets innhold.

For å oppsummere: Hva handler det om å være prest og bemyndiger? Det handler om å lytte nøye til hva personen forteller, for så å hjelpe, understøtte og sette personen i stand til å identifisere og språkliggjøre egne problemer og behov. Det handler om å hjelpe vedkommende til å sette ord på følelsesregisteret og tillate så vel gleden, vreden, sorgen og smerten å komme til uttrykk. Det handler om å respektere og

aktivere personens allerede innlærte viten og hjelpe til med å fremme egen og andres bevissthet om maktbalanser. Det handler om å utvikle og styrke hverandres evner til kritisk tenkning og til å se på det å utdanne, formidle informasjon, kunnskap og erfaringer som et gode og ingen trussel. Det handler om å skape trygge omgivelser og rammer for å utforske og være i disse prosessene, eller til å trene på å være i dem. Det handler om å hjelpe til med å skape gjenkjennelse og motivasjon til å utforske og skape meningsfulle veier til beslutninger, valg og handling. Det handler om gjensidig hjelp og forsvar for vår kamp for menneskerettigheter og kollektive strategier. Det handler om gjennom refleksjon å tenke mulige resultater opp mot fordeler, ulemper og konsekvenser, ut i fra ulike handlingsalternativer, og det handler om å legitimere, anerkjenne og styrke eksisterende krefter, som allerede fins i den enkelte, i dennes eksisterende nettverk eller i andre naturlige støttesystemer. Poenget er at empowerment–tenkingen hjelper oss til naturlig å tenke alt dette i vårt møte som et bakteppe vi som aksjonsforskere kan aktivere og tilpasser den konkrete situasjonen. Dermed har vi en rekke ulike verktøy til bruk i vårt arbeide for å hjelpe til med å fremme livsmot og ansvarliggjøring, samtidig som vi har en grunnleggende holdning som gjennomsyrrer oss og kommer til uttrykk i vårt anvendte menneskesyn.

En grunnholdning av empowerment–tenkingen er at den ikke kommer automatisk etter endt presteutdanning. Derfor må grunnlaget for denne tilnærmingen legges på et tidlig stadium i utdanningen for å oppnå et tilfredstillende ferdighetsnivå som reflektert praksisutøver eller dyktiggjort ”know how” utøver. Her ser jeg viktigheten av at både kritisk teori og frigjørende pedagogikk inngår som en innbakt del av utdanningen. Den kritiske teorien hjelper oss til å se kritisk på det systemet vi utøver prestegjærningen i, og den frigjørende pedagogikken lærer oss å identifisere de innlærte mønstrene (for eksempel svak / sterk paternalisme), for så bevisst å ta i bruk endringsstrategier, blant annet empowerment-tenkning. Etter min mening bør dette umiddelbart iverksettes som en integrert del av utdanningen, fordi jeg ikke kan skjønne annet enn at dagens borgere stort sett vil gjøre krav på å bli møtt med en holdning gjennomsyret av empowerment–tenking og metode.

4.15 HVORFOR REALISERES IKKE EMPOWERMENT

Årsaken til at mange vegrer seg for å innføre empowerment, kan henge sammen med en oppfattelse av at dette vil kreve mye både av individet og virksomheten⁸⁹.

Realisering av empowerment vil kreve omstruktureringer som på kort sikt kan synes kostbare. I NOU 1998:18 ”Det er bruk for alle” er det også oppsummet årsaker til hvorfor empowerment i liten grad får innpass:

Empowermentprosjekter er tidkrevende. Det er derfor viktig før en setter i gang med dette å vurdere om en har tid nok. Tiden skal også sikre den lokale forankringen og varige løsninger. Dersom en ønsker raske løsninger og strakstiltak, er empowerment neppe veien å gå⁹⁰

Selv om NOU konkluderer med at det neppe er veien å gå hvis en ønsker raske løsninger, er det viktig at vi som prester klarer å argumentere for langsiktig tenking i vår arbeid. Dette blir mer og mer aktuelt etter som kravene til effektivitet og resultat, virker økende. Videre står det i NOU:

Den kraftigste motstanden mot å prøve noe nytt av typen empowerment kommer fra de profesjonelle. Byråkratiet kan nok ofte være besværlig, men det er hos de profesjonelle blokkeringene er størst og mest standhaftige. Å jobbe med empowerment betyr å redusere ens egen faglige betydning og gi fra seg makt. Dette virker truende på den profesjonelle. Men erfaringer forteller også at det veies opp ved at arbeidsmetoden gir glede i arbeidet, god kontakt med deltakerne, ny kunnskap og innsikt, nye utfordringer, nye samarbeidsrelasjoner m. v.⁹¹

Dette sitatet viser at empowerment kan være en berikelse for utøveren, noe som kan gjøre presteutøvelsen mer spennende. Med bakgrunn i undersøkelser som viser at prester sliter med utbrenthet og ikke orker å forbli i yrket, er det viktig å arbeide for prosesser som kan gjøre presteutøvelsen mer innholdsrik. På sikt kan det tenkes at økt bevissthet om empowerments positive verdier både for utøver og mottaker vil gjøre det lettere for empowerment å få innpass i fagmiljøene.

⁸⁹ Bygballe 2000 s. 183.

⁹⁰ NOU 1998:18 s. 217.

⁹¹ NOU 1998:18 s. 217.

5 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Det var sent på natt da Jonathan kom hjem til Flokken på stranden. Han var ør i hodet og fryktelig trett, men i sin glede gjorde han en loop før landing og tok en hurtig roll like før han satte føttene ned. Når de får høre om det, tenkte han, om Gjennombruddet, blir de ville av glede. Tenk hvor meget rikere livet vil bli! I stedet for den evinnelige flaksingen ut til fiskebåtene og hjem igjen, har livet fått en mening! Vi kan løfte oss opp av uvitenheten og oppdage hvilke fremragende, intelligente og dyktige skapninger vi er. Vi kan bli fri! Vi kan lære å fly⁹²!

Min konklusjon er at innføring av empowerment–tenking vil føre til en kvalitativt bedre prestetjeneste og særlig i betydningen for tilretteleggelsen i de mange mellommenneskelige møtene. Målet må være at empowerment ikke bare skal være et handlingsverktøy, men en grunnleggende holdning. Hvor presten ved hjelp av empowerment og kritisk teori kan være en medvandrer som understøtter og fremmer prosesser som fører til bemyndigelse, ansvarlighet og håp.

Våre holdninger til lidelser og sykdom er med på å styre vår mestring av dem. Empowerment som holdning handler om å utvikle måter å leve med livets påkjenninger, ved å gå veien om livsverdiene

De hovedteoretiske perspektivene empowerment-begrepet inneholder, kan gi viktige bidrag til en nyansert forståelse. Hvordan vi tolker eller forklarer de fenomenene vi observerer, kan berikes ved å ta i bruk de teoretiske og praktiske brillene begrepet innehar.

Empowerment, kritisk teori og ansvariggjøring er ikke et panasé som virker mot alt av skjevheter, lidelse eller ulykker, men det er en holdning, en metode og et verktøy som kan være til konstruktiv hjelp i møte med livets innhold.

Livet er naturligvis alltid en prøvelse. Lidelse og ulykke vil finnes så lenge det lever mennesker her på jorden, men nå sitter jeg med en følelse som ikke var der i forveien, og den hører ikke bare til på overflaten, men gjennomstrømmer meg helt: vi har klart det. Det kommer til å gå bedre nå. Det er slikt du bare vet⁹³.

⁹² Bach 1973 s. 27. Måken Jonathan.

⁹³ Pirsig 1997 s. 415. Zen og kunsten å vedlikeholde en motorsykel.

LITTERATURLISTE

- Andersen, S. *Som dig selv*. Kap. 11 og 12: Teologisk etikk i det 20. århundre. Aarhus 1993. Aarhus Universitetsforlag.
- Aristoteles. *Etikk. Et hovedverk i Aristoteles' filosofi, også kalt "Den nikomakiske etikk"*. Oversatt og med innledning av A. Stigen. 3. utgave. Trondheim 1999. Gyldendal Norsk Forlag ASA.
- Askheim, O. P. *Omsorgspolitiske endringer – profesjonelle utfordringer*. Oslo 1998. Ad Notam Gyldendal.
- Bach, R. *Måken Jonathan*. Norsk utgave. Oslo 1973. Cappelens Forlag.
- Benner, P., C, Tanner og C, Chesla. *Expertkunnande i omvårdnad omsorg, klinisk bedømmning och etikk*. Lund 1999. Studentlitteratur.
- Bygballe, L. E., M, Magnæs og A. L. Vaagaasaar. *Lærende nettverksorganisasjoner og kultur*. Hovedoppgave i pedagogikk. Universitetet i Oslo 2000. Det utdanningsvitenskapelige fakultet.
- Christoffersen, s. Aa. *Etikk, eksistens og modernitet. Innføring i Løgstrups tenkning*. Oslo 1999. Tano Aschehoug.
- Cullberg, J. *Dynamisk psykiatri i teori og praksis*. 5. utgave. 2. opplag. Oslo 2000. Tano Aschehoug.
- Det Norske Diakonhjem. *Arbeidsprogram 1998 – 2000*.
- Fuglsang, L., og P. B. Olsen (red). *Videnskabsteori i samfundsvidenskabernes. På tværs af fagkulturer og paradigmer*. 2. utgave. Roskilde 2004. Roskilde Universitetsforlag.
- Habermas, J. *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Molander, A. (red) 2. opplag. Göteborg 1996. Daidalos.
- Hauge, H.A., og M. B. Mittelmark (red). *Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog*. Bergen 2003. Fagbokforlaget.
- Hummellvoll, J.K. *Helt – ikke stykkevis og delt. Psykiatrisk sykepleie*. 5. utgave, 3. opplag. Oslo 2000. Gyldendal Akademiske.
- Langslet Johnsrud, G. *LØFT. Løsningsfokusert tilnærming til organisasjonsutvikling, ledelsesutvikling og konfliktløsning*. Oslo 1999. Ad Notam Gyldendal.

- Leenderts, T. A. *Person og profesjon – om menneskesyn og livsverdier i offentlig omsorg*. 2. utgave. Oslo 1997. Universitetsforlaget.
- Lundmark Andersen, M., og K. Vinther – Jensen. *Empowerment i praksis: et sundhetsfremmeprosjekt for arbeidsfrie*. Århus 1997. Afdeling for Sundhedsfremme, utvikling og Forskning.
- Lundemark Andersen M., P. Nørlund Brok og H. Mathiasen. *Empowerment på dansk*. Frederikshavn 2000. Dafolo Forlag.
- Løgstrup, K. E. *Skabelse og tilintetgjørelse*. København 1978. Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. *System og symbol. Essays*. København 1982. Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. *Den etiske fordring*. Norsk utgave 1999, denne utgave 2000. Cappelens Forlag.
- Martinsen, K. *Fra Marx til Løgstrup. Om etikk og sanselighet i sykepleien*. 2. Opplag. Oslo 1997. Tano.
- Monsen, N. K. *Den gode sirkel. En filosofi om kjærlighet og helse*. Bergen 2002. Fagbokforlaget.
- Natvig, R.S. *sykepleie – etikk*. Oslo 1998. Universitetsforlaget.
- Neville, R. C. *Symbols of Jesus. A Christology of symbolic engagement*. Cambridge 2001. Cambridge university press.
- Nilsen, K. B. Og C. Grenholm. (red). *Det virker alt den Ånd. Nordiske teologiske tolkninger*. København 2004. Anis.
- NOU 1998:18. *Det er bruk for alle: Styrking av folkehelsearbeidet i kommunene*. November 1998. Utredning avgitt til Sosial – og helsedepartementet.
- Pirsig, R.M. *Zen og kunsten å vedlikeholde en motorsykkel*. Oslo 1997. Pax Forlag.
- Ramsay, A. *Upplysningens självreflexion. Aspekter av Theodor W. Adornos kritiska teori*. Lund 2005. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Repstad, P. *Sosiologiske perspektiver for helse – og sosial – arbeidere*. Oslo 1997. Tano Aschehoug.
- Scott, G. *Det gylne evangelium*. Oslo 1974. Den norske Bokklubben.

- Sobrino, J. *Jesus the Liberator. A Historical – Theological Reading of Jesus of Nazareth*. New York 1993. Burns & Oates.
- Stang, I. *Makt og bemyndigelse – om å ta pasient – og brukervedvirkning på alvor*. Oslo 1998. Universitetsforlaget.
- Tveiten, S. *Veiledning – mer enn ord...* Bergen – Sandviken 1998. Fagbokforlaget.
- Wingren, G. *Evangeliet och kyrkan*. Lund 1960. Gleerups Förlag.
- Wisløff E. M. Smestad. *Det handler om å lære*. Aurskog 1998. Tano Aschehoug.